

ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ  
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА  
КАФЕДРА ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

## КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «АНАЛІТИЧНІ ЦЕНТРИ ТА ЕКСПЕРТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ:  
ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО КУРСУ КРАЇН ДАЛЕКОГО СХОДУ»

на здобуття освітнього ступеня магістра зі спеціальності 029

Інформаційна, бібліотечна та архівна справа

освітньо-професійної програми Управління інформаційно-комунікаційною  
діяльністю

*Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання  
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне  
джерело*

Олексій ЖИТНІК

|            |                                                          |
|------------|----------------------------------------------------------|
| Виконав:   | здобувач вищої освіти<br>групи ДЗДМ-61<br>Олексій ЖИТНІК |
| Керівник:  | Наталія ДУБОВИК<br>к.політ.н., доц.                      |
| Рецензент: | Андрій КУЧЕРЯВИЙ<br>д.пед.н., проф.                      |

КИЇВ 2025  
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ  
Навчально-науковий інститут менеджменту та підприємництва  
Кафедра документознавства та інформаційної діяльності

Ступінь вищої освіти магістр

Спеціальність 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа

Освітньо-професійна програма Управління інформаційно-комунікаційною діяльністю

**ЗАТВЕРДЖУЮ**

Завідувач кафедри документознавства та  
інформаційної діяльності

\_\_\_\_\_ Тетяна СИДОРЕНКО

«\_\_\_\_\_» \_\_\_\_\_ 20 \_\_\_\_\_ р.

**ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ**

**Житніка Олексія Ігоровича**

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Аналітичні центри та експертне середовище: формування політичного курсу країн Далекого Сходу».  
керівник кваліфікаційної роботи Наталія Дубовик канд. політ. наук, доцент

затверджені на казom Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій  
від «15» жовтня 2024 р. № 320

2. Строк подання кваліфікаційної роботи «16» грудня 2024 р.

3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи:

Метою дослідження є вивчення організації, системи фінансування та науково-експертної діяльності «мозкових центрів» країн Далекого Сходу а також їхня комунікація з владними інститутами своїх держав.

Об'єкт дослідження – аналітичні центри та експертне середовище країн Далекого Сходу.

Предмет дослідження – вплив аналітичного середовища на формування політичного та економічного курсу країн Далекого Сходу.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1.  
Значення аналітичних центрів країн Далекого Сходу в працях вітчизняних та зарубіжних науковців.
2. «Мозкові центри» провідних країн далекого Сходу: Китай, Тайвань, Японія.
3. Провідні аналітичні центри індо-тихоокеанського регіону. Фабрики думок Індії.
5. Перелік ілюстративного матеріалу: *презентація*
6. Дата видачі завдання «09» вересня 2024 р.

### КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

| № з/п | Назва етапів кваліфікаційної роботи                                    | Строк виконання етапів роботи | Примітка        |
|-------|------------------------------------------------------------------------|-------------------------------|-----------------|
| 1     | Визначення тематики, вибір наукового керівника, уточнення теми         | 09.09.2024                    | <i>виконано</i> |
| 2     | Розроблення та складання плану кваліфікаційної магістерської роботи    | 17.09.2024                    | <i>виконано</i> |
| 3     | Підготовка 1 розділу                                                   | 08.10.2024                    | <i>виконано</i> |
| 4     | Підготовка 2 розділу                                                   | 29.10.2024                    | <i>виконано</i> |
| 5     | Підготовка 3 розділу                                                   | 22.11.2024                    | <i>виконано</i> |
| 6     | Висновки                                                               | 29.11.2024                    | <i>виконано</i> |
| 7     | Підготовка остаточного варіанта роботи                                 | 12.12.2024                    | <i>виконано</i> |
| 8     | Написання відгуку науковим керівником                                  | 13.12.2024                    | <i>виконано</i> |
| 9     | Оформлення та представлення роботи на кафедру та перевірка на плагіат  | 16.12.2024                    | <i>виконано</i> |
| 10    | Підготовка доповіді, презентації та ілюстративного матеріалу, рецензія | 18.12.2024                    | <i>виконано</i> |
| 11    | Попередній захист роботи                                               | 20.12.2024                    | <i>виконано</i> |
| 12    | Основний захист кваліфікаційної магістерської роботи                   | 22.01.2025                    |                 |

Здобувачка вищої освіти \_\_\_\_\_ Олексій ЖИТНІК

Керівник кваліфікаційної \_\_\_\_\_ Наталія ДУБОВИК РЕФЕРАТ

Текстова частина кваліфікаційної роботи на здобуття освітнього ступеня магістра: 63 стор., 66 джерел.

*Мета роботи* – вивчення організації, системи фінансування та науковоекспертної діяльності «мозкових центрів» країн Далекого Сходу а також їхня комунікація з владними інститутами своїх держав.

*Об'єкт дослідження.* Аналітичні центри та експертне середовище країн Далекого Сходу.

*Предмет дослідження.* Вплив аналітичного середовища на формування політичного та економічного курсу країн Далекого Сходу.

*Методи дослідження.* В нашій роботі при проведенні дослідження був застосований метод системного аналізу. Він дозволив закласти основи для логічного і послідовного аналізу організації, системи фінансування, науковоаналітичної та експертно-консультативної діяльності «мозкових центрів» країн Далекого Сходу.

*Короткий зміст роботи.* У кваліфікаційній роботі проведено аналіз наукової літератури зарубіжних та вітчизняних дослідників, які вивчали роль «мозкових центрів» в політичному житті країн Далекого Сходу; висвітлено етапи становлення та специфіка аналітичної діяльності експертних центрів країн далекосхідного регіону, передусім Китаю, Тайваня та Японії. Проведено порівняльний аналіз їхньої роботи з експертними осередками сусідньої Індії, однією з ключових держав Азійсько-тихоокеанського регіону, до складу якого входить Далекий Схід.

**КЛЮЧОВІ СЛОВА:** «Think Tanks», «мозкові центри», зовнішня політика Китаю, «Global Go To Think Tank Index», Chinese People's Institute of Foreign Affairs, стратегічне прогнозування, Китайська асоціація аналітичних центрів Шовкового шляху, Тайвань, Японія, Індія.

## ABSTRACT

Textual part of the qualification work for obtaining a Master's degree includes: 63 pages, 66 references.

*Purpose of the Study* – to examine the organization, funding systems, and scientific-expert activities of the "think tanks" in the Far Eastern countries, as well as their communication with the governmental institutions of their respective states.

*Object of the Study.* Analytical centers and expert communities in the Far Eastern countries.

*Subject of the Study.* The influence of the analytical environment on the formation of the political and economic course of the Far Eastern countries.

*Research Methods.* The study employed the method of systemic analysis, which enabled a logical and consistent examination of the organization, funding systems, scientific-analytical, and expert-consultative activities of the "think tanks" in the Far Eastern countries.

*Short summary of the Work.* The qualification work analyzes scientific literature by both foreign and domestic researchers who have studied the role of "think tanks" in the political life of Far Eastern countries. It highlights the stages of development and specifics of the analytical activities of expert centers in the Far Eastern region, particularly in China, Taiwan, and Japan. A comparative analysis of their operations is conducted in relation to the expert institutions of neighboring India, one of the key countries in the Asia-Pacific region, which includes the Far East.

**KEYWORDS:** Think Tanks, «think tanks», foreign policy of China, «Global Go To Think Tank Index», Chinese People's Institute of Foreign Affairs, strategic forecasting, Silk Road Think Tank Association of China, Taiwan, Japan, India.

## ЗМІСТ

|                                                                                                                               |    |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| ВСТУП .....                                                                                                                   | 7  |
| РОЗДІЛ 1. РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ АНАЛІТИЧНИХ ЦЕНТРІВ КРАЇН<br>ДАЛЕКОГО СХОДУ В ПРАЦЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ ТА ЗАРУБІЖНИХ<br>НАУКОВЦІВ..... 11 |    |
| 1.1. Аналітичні центри в процесах суспільно-політичного життя сучасних<br>азійських країн..... 11                             | 11 |
| 1.2. Роль «мозкових центрів» в політичному житті азійських країн в працях<br>зарубіжних і вітчизняних науковців..... 14       | 14 |
| РОЗДІЛ 2. «МОЗКОВІ ЦЕНТРИ» ПРОВІДНИХ КРАЇН ДАЛЕКОГО<br>СХОДУ: КИТАЙ, ТАЙВАНЬ, ЯПОНІЯ..... 20                                  |    |
| 2.1. Аналітичні центри Китаю: етапи розвитку та найважливіші напрямки<br>досліджень..... 20                                   | 20 |
| 2.2. Альтернативний Китай. «Фабрики думок» Тайваню..... 27                                                                    | 27 |
| 2.3. «Мозкові центри» Японії..... 31                                                                                          | 31 |
| РОЗДІЛ 3. ПРОВІДНІ АНАЛІТИЧНІ ЦЕНТРИ ІНДО-<br>ТИХООКЕАНСЬКОГО РЕГІОНУ. ФАБРИКИ ДУМОК ІНДІЇ..... 39                            |    |
| 3.1. Історичні передумови створення «мозкових центрів» в Індії..... 39                                                        | 39 |
| 3.2. «Мозкові центри Індії»: організація, фінансування, найважливіші<br>напрямки роботи..... 41                               | 41 |
| 3.3. Аналітичні центри Індії та проблеми російсько-української війни на<br>сучасному етапі..... 44                            | 44 |
| ВИСНОВКИ..... 52                                                                                                              | 52 |
| ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ..... 57                                                                                                      | 57 |

## ВСТУП

*Актуальність дослідження.* Події останньої двох десятиліть продемонстрували, що в світовій економіці та політиці з'явилися нові гравці, які

складають серйозну конкуренцію Європейському союзу та США. Понад те, економіка Російської федерації, яка розгорнула агресивну війну проти України, попала під жорсткий контроль цих нових політичних сил. Йдеться про країни Азії, економічний та політичний потенціал яких тривалий час недооцінювався політичними елітами країн Заходу. Тим часом країни Південної Азії та Далекого Сходу непомітно для багатьох політиків та експертів удосконалювали систему управління держави та економіки і впевнено вийшли на історичну арену на початку XXI століття в статусі глобальних гравців.

Передвісником майбутнього економічного та політичного піднесення країн Південної Азії та Далекого Сходу став відомий в свій час «стрибок азійських тигрів» (亞洲四小龍), під яким розумівся стрімкий розвиток нових індустріальних країн азійсько-тихоокеанського регіону – Південної Кореї, Тайваню, Гонконгу та Сінгапуру. Мільярдні обсяги іноземних інвестицій в економіку, активний розвиток високих технологій та атомної енергетики, експорт капіталу вивели «азійських тигрів» в число високорозвинених держав світу, які залишили далеко позаду багатьох своїх азійських сусідів.

Тривалий час успіх цих країн розглядався експертним співтовариством Європи та США як певний феномен, який став можливим саме завдяки засвоєнню «азійськими тиграми» управлінського досвіду західних країн. Проте, подальший стрімкий підйом економіки Китаю посилив його політичну роль у світі, а глобальний проєкт «Один пояс, один шлях» (一帶一路) поставив світ перед реальною перспективою створення нової світової економічної імперії. Слідом за Китаєм свої глобальні плани озвучила Індія, яка, цілком обґрунтовано, поставила собі за мету стати в майбутньому ведучою економікою світу. Згадані тенденції дозволили західним експертам зробити висновок про те, що XXI ст. буде епохою країн Азії.

Згадані тенденції зробили актуальним завдання дослідження організації та роботи «мозкових центрів» азійських країн. Адже є цілком очевидним, що

«стрибок азійських тигрів» а також економічні проекти Китаю та Індії (на території яких проживає більше половина людства), були забезпечені серйозною роботою експертів, які змогли теоретично і практично обґрунтувати глобальні стратегії розвитку своїх країн. Викликає інтерес не лише організація, фінансування, планування аналітичних досліджень та комунікація з владою «мозкових центрів» азійських країн, які, в більшості, працюють в умовах авторитарних режимів. Не менший інтерес викликають технології експертної роботи азійських аналітиків, яким вдається формувати успішні стратегії розвитку своїх країн. Важливим і актуальним видається нам також дослідження аналітичної спадщини народів Далекого Сходу, закладеної в філософських школах індуїзму, буддизму, конфуціанства, даосизму та синто.

*Мета дослідження.* Мета визначає завдання дослідження. В їхньому числі:

- визначити роль і значення аналітичних центрів країн Далекого Сходу в умовах політичних трансформацій сучасності.
- проаналізувати наукові дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених що стосуються діяльності «мозкових центрів» Китаю, Тайваню і Японії.
- дослідити етапи розвитку аналітичних центрів Китаю та визначити провідні напрямки їхніх досліджень.
- вивчити розвиток та специфіку експертних досліджень фабрик думок «альтернативного Китаю» - Китайської Республіки Тайвань.
- визначити історичну традицію аналітичних досліджень Японії, окреслити головні здобутки і прорахунки експертного середовища цієї країни другої половини XIX-XX ст.
- провести порівняльний аналіз діяльності аналітичних осередків далекосхідних країн з аналогічними установами Індії, зосередивши головну увагу на питаннях організації, фінансування та комунікації з державними установами.



- дослідити відношення аналітиків Індії до проблем російсько-української війни.

*Об'єкт дослідження.* Аналітичні центри та експертне середовище країн Далекого Сходу.

*Предмет дослідження.* Вплив аналітичного середовища на формування політичного та економічного курсу країн Далекого Сходу.

*Методи дослідження.* В нашій роботі при проведенні дослідження був застосований метод системного аналізу. Він дозволив закласти основи для логічного і послідовного аналізу організації, системи фінансування, науковоаналітичної та експертно-консультативної діяльності «мозкових центрів» країн Далекого Сходу.

*Наукова новизна* дослідження визначається такими здобутками:

- проаналізовано історичні традиції аналітичної діяльності країн Далекого Сходу та Азійсько-Тихоокеанського регіону, визначено вплив на методику наукових досліджень культурного надбання Китаю, Японії та Індії.
- досліджено етапи розвитку аналітичних центрів Китайської Народної Республіки, запропоновано авторську версію періодизації їхньої роботи.
- визначено специфіку функціонування фабрик думок на Тайвані та проаналізовано найважливіші напрямки їхньої роботи після проведення великих політичних реформ у 80-х роках XX ст.
- проаналізовано традиції аналітичної діяльності експертного середовища імператорського двору в Японії, проведено детальний огляд наукової діяльності най сучасного японського авторитетного експертного центру - Токійського фонду політичних досліджень.
- проведено порівняльний аналіз діяльності аналітичних центрів країн Далекого Сходу з аналогічними установами сусідньої Індії; підкреслена роль

західного експертного середовища на формування і розвиток індійських фабрик думок.

- досліджена специфіка підходів індійських аналітичних центрів до російськоукраїнської війни; визначено найважливіші фактори, що визначають відношення індійських експертів до цієї глобальної проблеми.

*Практичне значення одержаних результатів.* Кваліфікаційна робота носить науково-прикладний характер. Її результати дослідження можна використати у навчальному процесі в рамках освітньої програми за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», зокрема у викладанні дисципліни «Політична аналітика і прогнозування».

*Апробація результатів дослідження.* Житнік Олексій Ігорович Аналітичні центри сучасного Китаю: реформа та виклики сучасності. Друга всеукраїнська науково-практична інтернет конференція: «Соціальні комунікації в умовах глобалізації суспільства: виклики та перспективи» 07 листопада 2024. Київ: ДУІКТ, 2024. с. 34. URL: [https://duikt.edu.ua/uploads/p\\_2661\\_96111404.pdf](https://duikt.edu.ua/uploads/p_2661_96111404.pdf)

*Структура й обсяг кваліфікаційної роботи.* Структура магістерської кваліфікаційної роботи відповідає визначеним меті й завданням. Вона складається зі вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків, переліку посилань. Загальний обсяг роботи складає 63 сторінки, оригінальний текст – 50 сторінок.

## РОЗДІЛ 1

### **Роль і значення аналітичних центрів країн Далекого Сходу в працях вітчизняних і зарубіжних науковців**

#### **1.1. Аналітичні центри в процесах суспільно-політичного життя**

### **сучасних азійських країн**

Протягом останніх двох десятиліть виросли роль і значення аналітичних центрів в формуванні стратегії політичного курсу країн азійського континенту від Середземного моря до Тихого океану. Згідно рейтингами, які оцінюють вплив експертних установ різних країн світу динаміка зростання експертних осередків в Азії виглядає наступним чином. Якщо 2008 року азійські «мозкові центри» займали лише 11% від їхнього загальної кількості в світі, то уже станом 2017 року їхня частка різко зростає і сягнула 20%. Для порівняння: на 2017 рік в країнах Азії нараховувалося 1676 аналітичних осередків, в Європі – 2045, а в Північній Америці – 1972 [43].

Звичайно, подібний результат було досягнено передусім завдяки політики Китайської Народної Республіки, уряд якої з 2013 року взяв курс на державну підтримку аналітичних центрів. Проте пожвавлення роботи аналітичних центрів можна спостерігати також в Індії, Ізраїлі (культуру та аналітичну традицію також можна умовно віднести до азійської), Ірані та деяких інших країнах Далекого Сходу [22, С.33-39]. Це, зокрема, відображається у світових рейтингах «мозкових центрів». Наприклад, якщо 2008 року в серед провідних аналітичних установ світу не було жодного «мозкового центру» Азії, то уже 2010 року до списку Топ - 25 попав перший азійський аналітичний центр – Китайська академія суспільних наук. Згодом, 2017 року, в цьому списку з'явилося вже чотири експертні осередки з країн Азії – два з Китайської Народної Республіки, один з Японії та один з Південної Кореї [28].

Варто згадати також про рейтинг, присвячений виключно впливу азійських аналітичних структур. 2008 року в «азійському Топ-25» максимальне представництво було у Японії (7), Китайської Народної Республіки (6) та Індії (4). При цьому, Китайська академія суспільних наук визнавалася найавторитетнішою «фабрикою думок» як у 2008, так і в 2010-х роках. Несподівані результати показав рейтинг 2017 року. З одного боку, він підтвердив домінування аналітичних осередків згаданих країн. Водночас було зафіксовано посилення впливу

експертних структур Південної Кореї. Саме цього року перше місце серед азійських «мозкових центрів» посів Корейський інститут розвитку (Korea Development Institute, KDI) [28].

Збільшення кількості аналітичних центрів в країнах Азії поживала в науковому середовищі дискусію про визначення терміну «аналітичний центр» («мозковий центр», «фабрика думок»). Вона була спричинена поширеним поглядом на ці установи як на політично незаангажовані експертні осередки, що функціонують у демократичному суспільстві та сприяють владі у формуванні стратегії політичного та соціально-економічного розвитку країни. Так, Дональд Ейбельсон, професор кафедри політології університету Західного Орегону, під аналітичними центрами розуміє некомерційні, позапартійні (що не означає – поза ідеологічні) інститути що зорієнтовані на проведення дослідницької роботи головна мета якої – справляти вплив на суспільну думку та на формування державної політики [7]. В свою чергу, науковий співробітник Науково-дослідного інституту зовнішньої політики США Джеймс МакГанн запропонував наступне визначення сутності «мозкових центрів» під якими слід розуміти «незалежну організацію, що займається дослідженням та аналізом державної політики, задовольняючи потреби політиків в інформації та систематичній аналітиці, який безпосередньо пов'язаний з політикою» [46]. У зв'язку із цим варто також згадати свідчення директора відділу планування Державного департаменту США в адміністрації президента Буша-молодшого Річарда Хасса на аналітичні центри як на малопомітні для громадськості установи які, однак, справляють суттєвий вплив на формування політики держави [31].

Проте реалії політичного життя азійських країн останніх двох десятиліть наочно продемонстрували, що «фабрики думок» працюють також в умовах авторитарних режимів; причому їхня робота буває доволі ефективною, як ми це побачимо нижче на прикладі Китаю. При цьому, питання про взаємозв'язок незалежності аналітичних центрів з якістю їхньої експертної продукції не може бути однозначно визначений. За таких обставин доречніше брати до уваги

критерії аналітичних центрів порівнюючи їх відповідність «мозковими центрами» азійських країн. Отже, на думку професора Гарвардського університету Стівена Буше дослідницькі організації, які відносяться до числа аналітичних центрів, мають відповідати наступним дев'яти критеріям:

- перший критерій: робота на постійній основі;
- другий критерій: виробництво суспільно значущих рішень у сфері політичних відносин;
- третій критерій: робота силами штатних співробітників, які працюють повний робочий день;
- четвертий критерій: проведення систематичних аналітичних досліджень та надання консультативних послуг;
- п'ятий критерій: результати аналітичних досліджень доводяться до політиків і громадськості;
- шостий критерій: аналітичні центри не несуть відповідальність за дії уряду;
- сьомий критерій: змагання до незалежності від приватних інтересів та свобода у виборі порядку денного в межах власних досліджень;
- восьмий критерій: основна діяльність не зводиться до освіти і видачі дипломів;
- дев'ятий критерій: важливою метою роботи є продукування суспільного блага, на відміну від діяльності комерційних структур [26].

Знайомство з критеріями Стівена Буше наводить на думку, що в умовах авторитарних країн не працюватиме лише сьомий критерій і, частково, п'ятий, оскільки у відповідних країнах подібна інформація зазвичай є закритою.

Дев'ятий критерій є суто декларативним, тому його реалізація є сумнівною в країні з будь-якою формою правління. Таким чином, аналітичні центри азійських країн відповідають більшості критеріїв Стівена Буше, хоча і мають власну

національну специфіку. Вона полягає у державному або ідеологічному контролі, державному фінансуванні та державному замовленню на проведення аналітичних досліджень, причому більша частина експертних висновків має закритий характер.

## **1.2. Роль «мозкових центрів» в політичному житті азійських країн в працях зарубіжних і вітчизняних науковців**

Роль і місце «мозкових центрів», «аналітичних центрів» або «фабрик думок» в суспільно-політичних процесах азійських країн викликають великий інтерес у зарубіжних та вітчизняних науковців. Цей інтерес викликаний, передусім, зростаючою роллю Китаю у міжнародних відносинах на сучасному етапі. Після приходу до влади Сі Цзіньпіна ця держава реалізує масштабні геополітичні проекти, спрямовані на створення трансконтинентальних торгівельних комунікацій (Один пояс, один шлях), поширює свій культурний вплив через мережу інститутів Конфуція [9], вкладає масштабні інвестиції в розвиток економіки багатьох країн світу, в тому числі на пострадянському просторі [11]. Другою країною, яка має співмірний з Китаєм ресурс, є Індія. Ця держава висунула не менш амбіційні плани, поставивши собі за мету стати світовим виробничим хабом за 25 років [19]. Цілком зрозуміло, що посилення азійських країн, що мають величезний економічний та людський потенціал (в Індії і Китаї сумарно проживають бл. 2,8 млрд. осіб) ставить питання про технології прийняття політичних рішень в цих державах і роль аналітичних центрів, які можуть мати вплив на формування стратегії їхнього розвитку.

Отже, історія аналітичних центрів в Китаї, Індії, Тайвані та Японії викликають підвищений інтерес у зарубіжних аналітиків і науковців. Серед найважливіших праць, де згадані проблеми розглядаються в контексті діяльності «мозкових центрів» країн Азії, слід назвати роботу Джеймса МакГанна «Think Tanks: The New Knowledge and Policy Brokers in Asia» що побачила світ 2019 року. В ній автор зазначав, що протягом останніх двадцяти років країни Азії

несподівано для світу зайняли важливі позиції на міжнародній арені, що дає підстави припускати що XXI ст. буде епохою саме цих держав. Одночасно із цим автор звернув увагу на зростаюче значення аналітичних центрів цих країн, експерти яких, разом зі своїми урядами, формують їхній стратегічний курс розвитку. Автор робить висновок, що еволюція «мозкових центрів» суттєво відрізняється в різних регіонах азійського континенту, різним є також статус та ступінь їхньої незалежності. Тим не менше, аналітичні центри, разом з урядами своїх держав, зуміли сформуванати стратегію просування своїх інтересів; це, в свою чергу, відкрило нові економічні та політичні перспективи Азії [46, С.1-361].

Значну увагу розвитку аналітичних центрів в Азії приділила також американська дослідниця Діана Стоун. Характеристику згаданим «мозковим центрам» вона дає виходячи з аналізу політико-правових систем азійських країн. Дослідниця, зокрема, зробила висновок про ключовий вплив на їхню роботу таких факторів як особливості політичного режиму в кожній конкретній країні, специфіці законодавства та рівня розвитку громадянського суспільства. Д. Стоун зробила висновок, що азійські аналітичні центри позбавлені тієї різноманітності організації та спеціалізації досліджень, яка притаманна «мозковим центрам» країн Заходу, зокрема США. Крім того, оскільки експертні осередки тісно пов'язані з державними структурами, їхня основна функція полягає у інформуванні громадськості, підтримка та обґрунтування урядових рішень. Авторка вважає, що, за рідкими виключеннями, аналітичні центри не займають незалежну позицію супроти свого уряду [52].

Слід зазначити, що на сьогодні вітчизняні науковці поки не сформували концептуального погляду на розвиток аналітичних центрів в країнах Азії. Ця наукова проблема ще потребує свого розв'язання. Наразі окремі аспекти розвитку аналітичних центрів країн азійського континенту висвітлюються в працях українських науковців М. Сенченко [21], І. Петренка [16, С.290-294] та деяких інших.

Слід окремо зазначити, що вітчизняні науковці, після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну почали більше зосереджувати свою увагу на роботі аналітичних центрів Індії – потужної країни Азії, яка пропонувала свої послуги в якості посередника для розв’язання проблем, що призвели до війни. Логіка можливої співпраці з індійським урядом поставила питання про алгоритм роботи індійських «мозкових центрів» що впливають на формування політичної стратегії уряду. Важливими в цьому напрямку є публікації спеціаліста з історії та культури Індії і Пакистану Борділовської Олени присвячені поживленню українсько-індійських взаємин після 2022 року та про роль експертного середовища Індії в процесах українсько-індійського діалогу [1 - 5].

Окремий масив досліджень аналітичних центрів країн Азії становлять експертні звіти та індекси ряду впливових дослідницьких центрів. В їхньому числі – Інститут Лаудера (університет Пенсильванії, США), Центру досліджень аналітичних центрів Шанхайської академії суспільних наук (КНР) та ін. Їхні проекти спрямовані на експертний аналіз та системні узагальнення діяльності «мозкових центрів» в умовах суспільних і політичних трансформацій сучасного світу [20; 39-46].

Окремо варто розглянути дослідження, присвячені проблемам розвитку аналітичних центрів в Китайській Народній Республіці. Загальні питання, пов’язані з процесами становлення та еволюції «мозкових центрів» Китаю, що були пов’язані (прямо чи опосередковано) з формуванням стратегії внутрішньої та зовнішньої політики цієї країни знайшли своє висвітлення у працях китайських науковців Чжу Сюєфена [66, С.452-464], Чен Лі [27, С.1-21],; Ван Хуейяо [65, С.1-320] та цілий ряд інших. В працях китайських науковців знаходимо важливу характеристику аналітичних центрів їхньої країни. Вона полягає не лише в тісній співпраці «мозкових центрів» з урядовими структурами Китаю, але також у впливі владних структур на стратегічне мислення експертів. Так, Чжу Сюєфен з цього приводу зробив важливий для нашого дослідження



висновок: «У Китаї, де існує лише одна правляча політична партія, аналітичні центри, навіть ті, що вважаються неурядовими організаціями, неминуче мають більш-менш адміністративну приналежність до китайського уряду. Тісні відносини між аналітичними центрами та урядом формують організаційну структуру китайських аналітичних центрів та їхні поведінкові стратегії, коли йдеться про вплив на політику. Таким чином, зв'язок із політичною владою є найважливішим фактором у китайських аналітичних центрах» [66]. Подібну позицію займає також дослідник Вей Лу. У статті, в якій порівнюється робота аналітичних центрів США і КНР він констатує втручання комуністичного режиму в роботу китайських експертів цензуруючи їхні дослідження, всіляко стримуючи ліберальні погляди своїх науковців [14, С.49].

Питанням роботи «мозкових центрів» Китаю значну увагу приділяють також науковці та експерти Америки. Особливо посилився цей інтерес після погіршення стосунків між КНР і США за часів першого президентства Дональда Трампа. Наприклад, Експерт Heritage Foundation Л. Едвардс наголошував на необхідності приділяти особливу увагу китайській стратегії «м'якої сили» не меншою мірою, ніж силі «жорсткій». На думку автора в першому випадку Китайська Народна Республіка являє собою більшу загрозу саме своєю непередбаченістю, ніж у випадку застосування «жорсткої» сили – біль передбаченою та зрозумілою. Особливу увагу пропонується приділяти увагу роботі тих аналітичних осередків, які реалізують вплив не лише на американські університети але також на академічні видання, школи, корпорації і навіть на «мозкові центри» США. Важелями «м'якої сили» Л. Едвардс вважає Китайську народну асоціацію дружби із зарубіжними країнами (CPAFFC), Інститут Конфуція та інші установи [30].

Вітчизняні науковці з числа сходознавців також починають приділяти помітну увагу аналізу діяльності експертних центрів Китайської Народної Республіки. Так, у дослідженнях Д. Короткова зроблено висновок, «мозкові центри» сучасного Китаю є не лише експертними осередками, але також

важливими інструментами «м'якої сили» цієї країни. А відтак, їхніми головними завданнями є ретрансляція в світі культурно-ідеологічних цінностей Китайської Народної республіки а також вироблення практичних кроків для реалізації політичної стратегії Пекіна [12, С.29]. В дослідженнях С. Кошового вивчається важлива проблема впливу «мозкових центрів» Китаю на формування порядку денного китайського політично-партійного керівництва. На думку автора, попри контроль з боку держави, «фабрики думок» Китаю демонструють високу ефективність своєї роботи, з огляду на їхню участь у підготовці інформаційноаналітичних матеріалів та експертних рекомендацій спрямованих на забезпечення інтересів своєї держави в світі [13, С.81]. Про конкретні успіхи роботи аналітичних центрів Китаю пише у своїх наукових розвідках І. Петренко. Він, зокрема, наголошує про роль Інституту досліджень двох економічних систем у справі мирного переходу Гонконгу під контроль Китайської Народної Республіки в 1997 році. На думку автора, більша частина проведеної роботи експертами згаданого аналітичного центру стосувалася питання підбору кадрів в державні органи Спеціального адміністративного району Гонконгу на перехідний період [15, С.24].

Отже, проведене дослідження дозволило нам зробити наступні висновки. Протягом останніх двох десятиліть спостерігається зріст впливу аналітичних центрів в країнах Азії і, передусім, в регіонах Далекого Сходу. Це сталося завдяки політиці уряду Китайської Народної Республіки спрямованої на підтримку аналітичних центрів, а також розвитку експертних осередків в Індії, Японії та Південній Кореї. Характерною рисою переважної більшості «мозкових центрів» азійських держав є їхня тісна співпраця з державою яка фінансує їхню роботу та контролює напрямки досліджень. В цьому полягає ключова відмінність аналітичних центрів країн Азії та держав західного світу.

Діяльність та розвиток аналітичних центрів в країнах Азії перебуває у фокусі досліджень зарубіжних науковців. Передусім слід відзначити внесок дослідників США. Найважливішими наукові розвідки Джеймса МакГанна, який

протягом двох десятиліть керував проектом, мета якого полягала в розробці рейтингів світових мозкових центрів (реалізовувався в Інституті Лаудера, університет Пенсильванії, США). Він також став автором першого ґрунтовного наукового дослідження, присвяченого аналізу діяльності азійських аналітичних центрів. Важливими вважаємо також праці американської дослідниці Діани Стоун, яка вивчала функціонування азійських експертних осередків в контексті політичної системи їхніх держав.

Серед усіх країн Азії зарубіжні та вітчизняні дослідники найбільше приділяють уваги діяльності «мозкових центрів» Китаю. В їхньому числі слід відзначити китайських дослідників Чжу Сюєфена, Чен Лі, Ван Хуейяо, американський експерт Heritage Foundation Л. Едвардс та вітчизняних науковців Дмитра Короткова та Сергія Кошевого. Згадані науковці порушували широке коло проблем, пов'язаних з діяльністю аналітичних центрів КНР. Зокрема, китайські науковці відзначали державний та партійний контроль над роботою аналітичних центрів в Китаї; американський експерт Л. Едвардс відзначав небезпеку для США стратегії «м'якої сили» Китаю, яка реалізовується в тому числі через аналітичні центри та культурні осередки поза межами КНР. Вітчизняні науковці відзначають національну специфіку китайських аналітичних центрів а також їхню здатність працювати над втіленням глобальних політичних проектів на прикладі ініціативи КНР «Один пояс, один шлях».

Протягом останніх років вітчизняні науковці почали приділяти увагу роботі аналітичних центрів Індії. В цьому сенсі важливо відзначити професійні експертні дослідження О. Борділовської. Проте поза увагою українських вчених лишаються проблеми, пов'язані з функціонуванням «фабрик думок» Японії, Південної Кореї і Тайваня.

## РОЗДІЛ 2

### **«Мозкові центри» провідних країн азійсько-тихоокеанського регіону:**

## **Китай, Тайвань, Японія**

### **2.1. Аналітичні центри Китаю: Аналітичні центри Китаю: етапи розвитку та найважливіші напрямки досліджень**

Китай належить до числа найдавніших цивілізацій людства, яка, протягом 6 тис. років, увібрала в себе традицію багатьох держав і культур. Як зазначає видатний американський дипломат і політик Генрі Кіссінджер, «китайці завжди були адептами стратегічних доктрин» [37, С.38]. Можливо, саме ця обставина стала вирішальною, для побудови сильної державності в давнину, яка пережила тисячоліття. А відтак, протягом своєї цивілізаційної історії Китай був основним культурним центром Далекого Сходу та Східної Азії а також батьківщиною ключових технічних винаходів людства, в числі яких друкарство, папір, порох і компас. Китай, попри періоди важкого державного занепаду ХІХ-першої половини ХХ ст., продовжував бути важливим актором політичних відносин в регіоні; на сучасному етапі, в умовах посилення китайської економіки, вплив цієї країни стабільно зростає не лише серед держав азійсько-тихоокеанського регіону, але також в Африці та Європі. Ставши одним із центрів світової дипломатії, Китай не може обійтися без розгалуженої системи аналітичних центрів, оскільки кількість і тематика запитів на експертні дослідження від китайського уряду невинно зростають. Слід одразу зазначити, що в Китайській Народній Республіці є власні, національні терміни, що є відповідниками термінів «аналітичні центри», «фабрики думок», «мозкові центри». В китайських ЗМІ частіше застосовують терміни «зібрання талановитих людей», «інтелектуальна структура створена для вирішення певних проблем, складних, стратегічних питань» а також «четверта влада» [13, С.71]. На думу вітчизняного дослідника Д. Короткова, найближчий термін в китайській термінології, що передає суть західного поняття «мозкові центри», звучить як 智库, що буквально означає «сховище мудрості» [12, С.25].

Китай має давні традиції політичної аналітики, які мають суттєвий вплив на роботу сучасних експертних центрів цієї країни. Її коріння сягають часів Конфуція (V ст. до н.е.) коли при китайських правителях існували колективи державних радників. Саме в ті часи сформувалася конфуціанська традиція шанобливого ставлення до вченого, яка дозволяє краще зрозуміти статус експертного співтовариства в сучасному Китаї, зокрема в середовищі спеціалістів з питань зовнішньої політики. Втім, зародки аналітичних центрів в сучасному сенсі цього слова слід шукати в подіях другої половини XIX ст. коли, за ініціативи і за покровительством китайських сановників, починають створюватися наукові товариства (xuehui 学会). На базі одного з таких товариств 1897 року було створено Китайський інститут міжнародних досліджень (перша назва – Академія Цюші), який першим застосував західний досвід у побудові тодішніх вищих учбових закладів, і де проводилися перші дослідження з політичної аналітики [10].

Проте, основна маса «мозкових центрів» сучасного материкового Китаю постала уже після 1949 року коли, після перемоги у громадянській війні, владу в країні взяли комуністи. Формування та розвиток експертних центрів в Китаї можна поділити на наступні етапи.

Перший етап. Після завершення громадянської війни та до початку «Культурної революції» (1949-1966).

Цей період характеризується активним створенням аналітичних осередків які, під контролем китайського комуністичного уряду, забезпечували експертною продукцією відповідні державні установи. Причому, аналітичні центри засновані в цей час зосереджувалися, переважно, на проблемах зовнішньої політики Китайської народної республіки.

Так, одним із перших аналітичних центрів Китаю вважається філіал Міністерства іноземних справ в особі Китайського інституту міжнародних справ (Chinese People's Institute of Foreign Affairs, CPIFA) заснованого 1949 року [15, С.23]. Ця установа була заснована за ініціативою прем'єр-міністра Китайської

народної республіки Чжоу Еньлая який, в подальшому, був його почесним президентом. Заявленими цілями СРІФА стали сприяння міждержавним відносинам, впровадження політики миру та співробітництва. Для реалізації цих завдань Інститут заявляв про ініціативу налагодження відносин з престижними політичними і громадськими діячами іноземних держав, парламентами, ЗМІ, аналітичними центрами, тощо [57]. Іншими важливими аналітичними центрами цього періоду стали Інститут міжнародних досліджень, заснований за наказом Мао Цзедуна 1956 року [55], Шанхайський інститут міжнародних досліджень (1960) [62] та Інститут досліджень Африки та Азії (1961). Остання установа була заснована внаслідок пошуку китайським керівництвом нових союзників в світі в умовах різкого погіршення стосунків з Радянським Союзом. Інститут цей пережив кілька структурних перебудов і, зрештою, був інкорпорований в Китайську академію соціальних наук [56].

Другий період. Часи «Культурної революції» 1966-1976 рр.

Як відомо, «Культурна революція» в Китаї являла собою масовий рух, спланований та очолений Мао Цзедуном, спрямований проти партійних діячів, державних службовців, вчених та діячів культури яких фізично знищували, кидали до в'язниць, цькували або виганяли з країни. За задумом Мао Цзедуна, головною метою «Культурної революції» було оновлення та скріплення його ідеологічних і політичних позицій в Китаї під гаслом «очищення китайського комунізму». Наслідком цих подій став управлінський та економічний хаос в країні, який мав багато довгострокових наслідків.

В період «Культурної революції» аналітичні центри Китаю фактично припинили роботу в умовах цькування і переслідування інтелігенції. Єдиним центром, який продовжував працювати, був Інститут свободи і демократії КПК (створений 1965 року). Проте навіть він аж до 1982 року не мав жодних контактів із зарубіжними центрами що досліджували міжнародні відносини і займався переважно тим, що забезпечував експертною інформацією Міністерство іноземних справ та Міністерство державної безпеки Китаю.

Третій період. Від закінчення «Культурної революції» до початку 90-х років XX ст.

Після закінчення «Культурної революції» та смерті Мао Цзедуна до влади в Китаї прийшла нова генерація комуністів на чолі з Ден Сяопіном. Це започаткувало новий період історії Китайської Народної Республіки і, разом із тим, розпочався новий період розвитку аналітичних центрів в цій країні. Перегляд стратегії зовнішньої та внутрішньої політики, а також відмова від жорстких маоїстських догм, призвели до значних змін в роботі «мозкових центрів» Китаю. По-перше, була відновлена системна робота існуючих «фабрик думок», які припинили свою роботу під час «Культурної революції». По-друге, почали створюватися нові аналітичні центри, які спеціалізувалися на дослідженні відносин з тими країнами, з якими китайський уряд планував нормалізацію відносин з подальшою співпрацею. Були, серед інших, створені Інститут американських досліджень, Інститут досліджень Японії та Інститут західноєвропейських досліджень. По третє, починаючи з 80-х років XX ст. керівництво Китаю почало активно залучати експертне середовище своєї країни до вирішення економічних проблем. Почали засновуватися аналітичні центри, призначення яких полягало у формуванні стратегії економічних реформ в державі. Згодом, після реорганізації, вони були об'єднані в Дослідницький центр розвитку при Державній раді КНР (DSR).

Четвертий період. Початок 90-х років XX ст. – 2013 рік.

З початку 90-х років XX ст. Китай вступив у якісно новий період своєї історії. По-перше, саме в цей час стали відчутними реформи Ден Сяопіна, в результаті яких в Китаї спостерігався швидкий економічний зріст. По-друге, бурхливе зростання китайської економіки співпало з часом із розпадом СРСР, в результаті чого у світі склалася нова геополітична реальність. Це створило нові зовнішньополітичні виклики перед Китайською Народною Республікою які, в свою чергу, поставили нові завдання перед аналітичними центрами цієї країни. Починаючи з 90-х років XX ст. роль і значення експертного середовища у

прийнятті рішень в сфері економіки та зовнішньої політики швидко зростає; паралельно з цим зростає і чисельність аналітичних центрів в Китаї. Так, станом на 2011 рік в цій країні нараховувалося уже 428 дослідницьких інститутів. Це вивело Китай на друге місце в світі за кількістю аналітичних центрів після США.

Третє і четверте місце займають, відповідно, Великобританія та Індія.

Втім, це зростання має свою специфіку. Справа в тому, що реформи Ден Сяопіна мали економічний характер і не зачепили політичну систему держави. А відтак, нові експертні центри працюють, переважно, над проблемами розвитку економіки, екології та соціального захисту. Практично усі дослідження, що стосуються аналітики політичних процесів в країні та міжнародних відносин, проводяться під контролем держави та комуністичної партії. Крім того, майже усі аналітичні центри Китаю є державними структурами; статус незалежних має лише 5% експертних осередків. До того ж незалежні аналітичні центри, в переважній своїй більшості, мають штат до 30 осіб, а їхній річний бюджет не перевищує 500 тисяч американських доларів [38].

П'ятий період. 2013-сучасність.

На думку вітчизняного вченого Сергія Кошового, зміни, які відбулися в Китаї починаючи з весни 2013 року, дають підстави зробити висновок, що в історії аналітичних центрів цієї країни розпочався якісно новий період. Звертається увага, що одним із перших кроків Сі Цзіньпіна на посаді голови Китайської Народної Республіки був заклик до створення «фабрик думок» які би могли стати потужними та впливовими експертними структурами, що зможуть скласти реальну конкуренцію аналітичним структурам Сполучених Штатів та країн Європи. Метою цієї ініціативи полягала у вирішенні двох ключових завдань. По-перше, у поліпшенні механізмів надання консультаційних послуг урядовим та партійним органам країни. По-друге, сформувані, за допомогою аналітиків, концепцію просування «м'якої сили» Китаю в світі шляхом



просування своєї моделі розвитку, економічної системи, управлінського досвіду, тощо [13, С.72].

На виконання згаданої ініціативи, Центральний Комітет КПК 2015 року оприлюднив документ що мав назву «Пропозиції щодо посилення будівництва нових типів «мозкових центрів» із китайською специфікою». Пропозиції передбачали подальшу розбудову держаних аналітичних центрів, удосконалення їхньої роботи, а також формування «недержавних мозкових центрів». Останні мали фінансуватися коштом приватних компаній та медіа груп [13, С.72]. Виконання поставлених завдань, за свідченням Сергія Кошового, викликало справжній «бум» у створенні нових аналітичних центрів [13, С.73].

Наслідки цієї політики скоро показали свої результати. За даними глобального дослідження експертних центрів, станом на 2020 рік в світі нараховується 11175 аналітичних центрів, з яких 2023 знаходяться на території США, а 1413 – на території Китаю [12, С.22]. Таким чином, станом на сьогодні Китай впевнено тримає друге місце в світі за кількістю аналітичних центрів. Втім, на сьогодні важко говорити про реальний вплив згаданих експертних осередків на реальний поступ аналітичної роботи експертних осередків Китайської Народної Республіки. Адже, в умовах ідеологічного панування комуністичної партії Китаю та контролю держави за роботою «мозкових центрів», їхня експертна діяльність може бути лише відносно незалежною.

Тим не менше, навіть під керівництвом держави аналітичні центри Китаю на сучасному етапі результативно працюють над важливими напрямками стратегічного розвитку своєї держави. Вони пов'язані з реалізацією амбітного проекту «Один пояс, один шлях» (一帶一路). Останній, являє собою глобальну стратегію розвитку міжнародної інфраструктури, прийняту та проголошену Сі Цзіньпіном 2013 року [29, 50], що передбачає вкладення інвестицій у 70 країн та міжнародних організацій [25, 54]. Розрахована до 2049 року, програма передбачає створення синоцентричної міжнародної торгівельної системи. Остання має з'єднати Китай економічними коридорами з Росією, Середньою Азією і

Туреччиною, Пакистаном та країнами Індокитаю. Важливість цієї зовнішньополітичної ініціативи підкреслюється тим фактом, що вона 2017 року внесена до конституції КНР [61]. Іншою важливою ініціативою Китаю, безпосередньо пов'язану з проектом «Один пояс» є план реалізації міжнародної логістичної системи «Морський Шовковий шлях XXI століття». Він передбачає формування двох морських комунікаційних маршрутів, що мають з'єднати Китай з Тихоокеанським регіоном та Європою [51, 64].

Спеціально для сприяння реалізації цього геополітичного проекту 2015 року було створено Інститут досліджень Шовкового шляху; цього ж року в країні уже існувала Китайська асоціація аналітичних центрів Шовкового шляху, яка об'єднала 50 авторитетних експертних осередків; наступного, 2016 року було проголошено про заснування Міжнародної асоціації аналітичних центрів та Мережі міжнародних мозкових центрів, які розгорнули експертні дослідження в межах цих проектів. Головне їхнє завдання – вироблення та обґрунтування регіональної політики – економічної, соціальної і торгівельної [13, С.79].

На сучасному етапі, в умовах широкомасштабної агресії Росії проти України важливим є рівень зацікавленості аналітичними центрами Китаю українською проблематикою. У зв'язку із цим слід зазначити, що до 2014 року китайські експерти мало цікавилися Україною. Незважаючи на існування цілої мережі філіалів Академії суспільних наук КНР, що об'єднує під одним дахом 39 науково-аналітичних установ, провідним центром у справах України лишався Інститут Росії, Східної Європи та Центральної Азії АСН КНР [13, С.78]. Лише після анексії Криму та початку війни на Донбасі китайський уряд визнав за доцільне розширити експертні проекти, пов'язані з Україною. Пояснювалося це не щирим бажанням китайської сторони надати допомогу у розв'язанні проблем, що призвели до російсько-української війни, а побоюванням за перспективи налагодження транснаціональних коридорів які мали постати у Східній Європі при реалізації глобального проекту «Один пояс, один шлях» [13, С.78].

Саме тому, щоб краще зрозуміти специфіку російсько-українських взаємин та перспективи тіснішої співпраці з Україною в Китаї почали засновуватися профільні дослідницькі центри що працюють з українською тематикою при Чжецзянському, Уханському, Далянському, Шанхайському університетах. Втім, до початку широкомасштабного вторгнення згадані наукові центри не встигли запрацювати в повну силу і, головне, встановити тісні контакти зі своїми колегами в Україні. Початок повноцінної співпраці сторін передбачався на початок 20-х років ХХІ ст., але повномасштабне вторгнення Росії в Україну ускладнило цей процес.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити що на сьогодні аналітичні центри Китаю, попри їхнє стрімке чисельне збільшення, не є в повній мірі «мозковими центрами» зразка Європи чи Північної Америки. Головна відмінність – повний державний і партійний контроль над їхньою діяльністю, що значно знижує мобільність наукових програм та незалежність китайських експертів. На сьогодні, за формальними ознаками, аналітичні центри Китаю поділяються на такі групи:

1. Партійні, урядові та військові аналітичні центри. Вони надають експертну продукцію необхідну для ухвалення рішень в питаннях партійного життя, зовнішньої та внутрішньої політики а також воєнного будівництва. Аналітична продукція цього рівня в переважній більшості є закритою. Прикладом такого аналітичного центру є Центр досліджень розвитку Держави КНР.
2. Наукові установи що спеціалізуються на соціальних науках. Прикладом такої установи є Китайська академія суспільних наук (формально неурядова організація), висновки якої мають суттєвий вплив на формування політики КНР.
3. Університетські аналітичні центри. Створені самими університетами. Мають більше можливостей для вибору науково-аналітичних тем та володіють більшими можливостями у пошуках експертів необхідної кваліфікації.

4. Громадські аналітичні центри. Формально є незалежними установами, фінансуються з фондів недержавних організацій, не виключається отримання донатів від приватних осіб [12, С.25].

## **2.2.Альтернативний Китай. «Фабрики думок» Тайваню**

Щоб зрозуміти специфіку роботи аналітичних центрів на Тайвані, необхідно коротко окреслити особливості виникнення та розвитку цієї держави. Отже, Китайська Республіка Тайвань є політичним спадкоємцем Китайської республіки 1912-1949 рр. Програвши громадянську війну 1945-1949 рр. комуністичному режимі Мао цзе Дуна, гомінданівський уряд, разом із залишками своїх військ, евакуювалися на острів Тайвань. На цій території їм вдалося закріпитися і, фактично, створити самодостатню країну яка, однак, позиціонує себе демократичним Китаєм, на протигагу Китаю комуністичному. Маючи тимчасову столицю в м. Тайбей, керівництво Тайваню, заявляє свою офіційну столицю на материку в м. Нанкін і передбачає мирне об'єднання Китаю після падіння там комуністичної диктатури. Незважаючи на те, що офіційно Тайвань визнає лише 12 невеликих держав, і ця країна не представлена в ООН, острів не перебуває у стані повної політичної ізоляції, оскільки має свої економічні та культурні представництва в багатьох країнах світу. Ці представництва (фактичні посольства) присутні в США, Франції, Німеччині, Росії, Індії, Бразилії, Аргентині, Австралії та ін. На сьогодні Китайська республіка Тайвань є демократичною країною з розвиненою економікою в правовому полі якої функціонує 80 партій, партійних груп та політичних об'єднань. Проте ключову роль серед них грають дві політичні сили – Гоміндан, що бачить свою країну альтернативним Китаєм, та Демократична прогресивна партія, яка взяла стратегічний курс на проголошення повної незалежної і не передбачає об'єднання з Китаєм в майбутній перспективі. Цілком зрозуміло тому, що зовнішня політика Тайбею а відтак, і робота «мозкових центрів» Тайваню тісно

пов'язані з проблемою стосунків із «материком» - комуністичною Китайською Народною Республікою.

На сьогодні в Тайвані працює 52 аналітичні центри. Це значно менше ніж на «материковому Китаї», але достатньо багато для територіально маленької країни, якою є Тайвань. При цьому, історію «мозкових центрів» цієї держави можна поділити на три періоди.

Період перший – 50-70-ті роки XX ст. В цей період аналітичні центри Тайваню працювали в умовах оголошеного воєнного стану в країні та повністю обслуговували політичні інтереси правлячої партії Гоміндан. За класифікацією Д. МакГанна згадані експертні осередки належали до так званих «квазідержавних» та «партійних» експертних осередків [26]. Вони залучалися для роботи над підготовкою аналітичних висновків і рекомендацій в питаннях, що стосувалися економіки, національної безпеки та міжнародних відносин Тайваню. На цьому етапі фінансувала роботу тайванських «фабрик думок» держава, але в досить обмеженому обсязі [53].

Період другий – 80-ті роки – 2000 рік. Після смерті Чан Кайши (1975 р.) на Тайвані були проведені реформи результатом яких стала демократизація політичної системи та зниження керівної ролі в суспільстві партії Гоміндан. За таких обставин створилися умови для зростання кількості «мозкових центрів» в країні. Уряд потребував послуг професійних експертів для аналітичних досліджень в питаннях соціально-економічного розвитку та соціального забезпечення. Ця потреба сприяла створення нових «мозкових центрів» які спеціалізувалися на неполітичних проектах, бо проблеми політичного розвитку країни та міжнародних відносин продовжували тривалий час перебувати у компетенції державних структур і контрольованих ними експертних центрів. Проте з часом реформи змінили не лише економічний, але і політичний ландшафт країни. 1986-87 рр. було відмінено військовий стан, остаточно ліквідована монополія партії Гоміндан а також була заснована опозиційна Демократична прогресивна партія Тайваню. Саме після цього аналітичні центри починають

активно залучатися до розробки проектів, пов'язаних з проблематикою демократичних реформ, захисту прав людини і громадянина, а також, що особливо важливо, питаннями зовнішньої політики та національної безпеки. Проте економічна тематика лишається пріоритетною. Це пояснюється тим, що перед «мозковими центрами» Тайваню в час проведення реформ були поставлені важливі завдання, пов'язані із розвитком зовнішньоекономічних відносин. Гостра конкуренція з новими потужними економіками «азійських тигрів» (Південна Корея, Сінгапур, Гонконг) вимагала від тайванської влади і бізнесу нестандартних рішень. Тому зовнішньоекономічні аналітичні проекти ще тривалий час мали більший попит на ринку експертних послуг Тайваню, ніж проекти з міжнародної політики. Це, в свою чергу, справило істотний вплив на фінансування тайванських «фабрик думок» - з другої половини 80-х років XX ст. починає зростати фінансування їхньої роботи з боку бізнесу [53].

Третій етап – 2000 рік – сучасність. Вибори 2000 року поклали початок третьому етапу розвитку фабрик думок Тайваню. Зростання політичної конкуренції в країні змусила як Гоміндан так і Демократичну прогресивну партію шукати інтелектуальну підтримку в середовищі аналітичних центрів Тайваню. Це поклало початок створенню партійно орієнтованих «фабрик думок». Подібна ситуація знову змінила вектор фінансування експертних осередків. З цього часу вони почали отримувати матеріальну підтримку на реалізацію аналітичних досліджень політичної спрямованості від держави та партійних фондів [53]. Таким чином, третій етап розвитку «мозкових центрів» Тайваню відзначився створенням інтелектуальних структур, пов'язаних з конкретними партіями. Так, партія Гоміндан традиційно контролює «Національний фонд політики», а її опонент, Демократична прогресивна партія створила аналітичний центр «Тайвань». Ще однією характерною рисою третього етапу розвитку аналітичних центрів на Тайвані було запозичення досвіду роботи фабрик думок США. Саме звідти прийшов принцип «дверей що обертаються», коли «мозкові центри» Тайваня фактично беруть участь у кадровій політиці країни, приводячи в крісла

урядовців своїх аналітиків; або навпаки, приймають до числа своїх штатних експертів колишніх державних урядовців.

Аналітичні центри, що нині працюють на Тайвані, можна, за термінологією Д. МакГанна, поділити на такі групи:

- «квазідержавні» та «партійні». Засновані в період 1980-2000 років, зберігають тісний зв'язок з державою або політичними партіями.
- аналітичні центри при вищих учбових закладах («університетські»).
- незалежні експертні центри («автономні»).

Близько половини «мозкових центрів» Тайваня в якості своєї цільової аудиторії вважають політичну еліту країни. Також для більшості експертних осередків саме політики є ключовими партнерами для проведення політичної експертизи. Крім того, 15 тайванських фабрик думок орієнтовані на широку громадськість, 11 – на академічне університетське середовище, 9 – на бізнес середовище та приватний сектор. Практично всі відомі на сьогодні аналітичні центри Тайваня в якості каналу свого впливу на суспільство вважають дослідницьку та видавничу справу, рідше використовуються ЗМІ.

До числа впливових аналітичних центрів Тайваня слід віднести «Фонд Проспект» («Cross-Strait Interflow Prospect Foundation») що був заснований 1997 року. За своїм статусом він є приватним і некомерційним науково-дослідним центром, пріоритетом в фокусі досліджень якого є відносини між Тайванем та «материковим Китаєм». В контексті цього напрямку, особлива увага приділяється проблемі безпеки в Тайванській протоці, що розділяє ці дві країни. Фонд вивчає також проблеми зовнішньої політики Тайбею та глобальні проблеми сучасності [58]. Серед впливових тайванських експертних центрів, які спеціалізуються на дослідженні відносини з Китайською Народною Республікою та порушують питання безпеки в Тайванській протоці, важливе місце належить «Раді у справах материкового Китаю» (Mainland Affairs Council). Згаданий аналітичний центр має два завдання: забезпечувати уряд своєї країни експертними висновками про

розвиток відносин Тайбею і Пекіна, а також надання інформаційної та аналітичної підтримки у справі забезпечення мирних і стабільних відносин з материковим Китаєм [60].

Особливе місце серед аналітичних центрів належить «Інституту міжнародних відносин» що був заснований 1953 року. Він є найбільшим науководослідницьким центром країни що присвятив усі свої зусилля аналізу зовнішньої політики Тайваню, його національної безпеки та міжнародних відносин в цілому. У своїй роботі він тісно співпрацює з «Національним університетом Ченжи» (National Chengchi University) - одним із найпрестижніших вищих учбових закладів Тайваню. Їхніми спільними зусиллями 1968 року було відкрито «Інститут досліджень Східної Азії», що засвідчує високий інтелектуальний потенціал аналітичного центру [59].

### **2.3. «Мозкові центри» Японії**

Японія має серйозні традиції аналітичної діяльності, коріння яких сягає епохи Мейдзі (1868-1912), коли ця країна проводила масштабні реформи, пішовши шляхом прискореної модернізації. Японська імперія, перед загрозою втрати державного суверенітету та перетворення на колонію західних країн, в короткі строки покінчила з політикою міжнародної самоізоляції, ліквідувала пережитки феодальної роздробленості а також провела глибинні реформи економіки та політичної системи [18, С.103-126]. Цілком зрозуміло, що ці завдання не могли бути виконані без потужного аналітичного потенціалу, яким володіла політична еліта імператорської Японії. Проте функції аналітиків виконувала освічена державна бюрократія, яка зуміла творчо розвинути зародки політичної аналітики, закладені в синтоїзмі, буддизмі та конфуціанстві. Підкреслюємо, що саме здатність аналізувати тенденції розвитку міжнародних відносин та світової економіки дозволила японцям ефективно та майстерно поєднати самобутність своєї культури та здобутки західної цивілізації і, на початку ХХ ст., увійти до числа ведучих країн світу. В цьому сенсі варто згадати



історичну долю західної сусідки Японії – Російської імперії – яка в 60-х роках XIX ст. також стала на шлях реформ; проте, внаслідок відсутності інтелектуальної гнучкості російського самодержавства та відсутності традицій політичного аналізу в середовищі правлячої еліти, Російська імперія не змогла завершити політичні та економічні реформи. Як наслідок, на початку XX ст. вона програла війну Японії на Далекому Сході і опинилася на порозі революції та краху своєї державності.

Отже, японська політична еліта в другій половині XIX – на початку XX ст. продемонструвала високий аналітичний потенціал, який допоміг Японії в епоху Мейдзі сформувати успішний зовнішньо і внутрішньополітичний курс. Проте, в реаліях імператорської Японії другої половини XIX – першої половини XX ст. у цій країні не могло виникнути незалежних аналітичних центрів (за зразком США і країн Європи) які би були здатні впливати на формування стратегічного курсу держави. Цілком можливо, що саме відсутність незалежних аналітичних центрів в Японії призвела до фатальної помилки її уряду який, у 30-х роках XX ст., взяв курс на союз з нацистською Німеччиною що, зрештою, призвело до її участі у Другій світовій війні на боці фашистського блоку.

Саме тому аналітичні центри в Японії, в сучасному розумінні, почали формуватися лише після Другої світової війни. На той час політична еліта цієї країни, усвідомивши катастрофічні наслідки своєї мілітаристської політики, вдруге після епохи Мейдзі, розпочала глобальні реформи японської політичної та економічної системи. Причому, на специфіку роботи майбутніх аналітичних центрів значною мірою вплинули обмеження, які взяли на себе японці в галузі зовнішньої політики. Зокрема, Японії на рівні положень конституції заборонено брати участь у війнах, вона офіційно не має армії, а функції захисту країни виконують сили самооборони. Відповідно, аналітичні центри, формування, розвиток та високий рівень активності яких припадають на період 70-80-х років XX ст., займалися переважно, проблемами економіки, соціального розвитку та захисту довкілля. При цьому, розробляючи стратегію прискореного економічного

розвитку, японський уряд керувався рекомендаціями аналітичних центрів як своїх підлеглих організацій які проводили експертні дослідження що давали можливість ухвалювати ефективні рішення [22, С.39].

Авторський аналіз розвитку аналітичних фондів Японії в післявоєнній Японії знаходимо в дослідженнях японської експертки Акіко Імаї. Вона, зокрема, наголошувала, що експертна робота в післявоєнній Японії мала свою специфіку. Протягом сорока років після закінчення Другої світової війни (до середини 80-х років) саме державна бюрократія виконувала функції «мозкових центрів» (як і під час реформ епохи Мейдзі). При цьому це не означало що в експертному «бюрократичному» середовищі не існувало конкуренції поглядів щодо перспектив розвитку внутрішньої та зовнішньої політики країни. Вона була, і доволі інтенсивна; але це була конкуренція між державними міністерствами і відомствами. Але оскільки уряд вважав достатнім експертне забезпечення «бюрократичних аналітиків», тому в країні тривалий час не було потреби створення незалежних аналітичних центрів які могли би представити владі альтернативне бачення перспектив розвитку держави [32]. Відповідно, засновані у 70-х роках ХХ ст. Інститут комплексних наукових досліджень Номура та Інститут комплексних досліджень Міцубісі, не були незалежними у сучасному розумінні цього поняття. Вони були тісно пов'язані з урядом і мали отримувати від урядових відомств замовлення на розробку проектів, переважно з питань внутрішньої політики. В їхньому числі освоєння державної території, розвитку транспорту, охорони довкілля, тощо [22, С.39].

Ситуація змінилася, коли Японія, після періоду активного економічного розвитку вступила, на початку 90-х років ХХ ст., в тривалий період застою в економіці, політиці і суспільстві в цілому. Зниження народжуваності, стрімке старіння населення, збільшення державного боргу та ряд інших глобальних проблем змусило владу і суспільство змінити погляд на ефективність «бюрократичної аналітики». Саме тому в Японії з'явився шанс для реалізації

альтернативних проектів розвитку держави і суспільства, які могли би запропонувати незалежні аналітичні центри.

В їхньому числі одним із найавторитетніших є *Токійський фонд політичних досліджень* (*The Tokio foundation for policy research*) – заснований 1997 року є незалежною некомерційною громадською організацією, що виконує функції аналітичного центру. Його унікальність в реаліях Японії полягає в тому, що експерти Фонду реалізують близько 30 проектів одночасно за рахунок цільових інвестицій, без звернення до зовнішніх грантів або субсидій. Таким чином цей аналітичний центр не пов'язаний безпосередньо з бізнес-компаніями або державними установами, що дає йому можливість проводити дослідження з вищою долею об'єктивності та пропонувати реалістичні варіанти розвитку країни. Фонд також готує майбутніх політичних лідерів, які будуть ефективно працювати як в Японії, так і в інших країнах світу [32, 63, 64,].

Наразі в Токійському фонді працює 74 аналітики, з числа яких спеціалістами з економіки, фінансів та оподаткування є 23 експерти, з проблем охорони здоров'я – 19 експертів, з питань екології – 5 експертів, з освіти – 4 експертів, з науково-технічної політики – 4 експертів, соціальні відносини – 3 експерти, з державного управління 2 експертів, інформаційної політики – 2 експертів, кібербезпеки та програмної інженерії – 2 експертів, політики і культури – 1 експерт, соціології 1 експерт, державних ресурсів – 1 експерт, глобальне управління – 1 експерт. При цьому, спеціалістами з міжнародних відносин є лише 6 експертів, що складає бл.8% від усього науково-дослідного колективу Фонду. [64]. Відповідним чином розподілені науково-аналітичні проекти, які розподілені за напрямками: 1.Економіка, екологія, ресурси; 2.Охорона здоров'я; 3.Освіта і соціальна політика; 4.Наука і технології; 5.Цифрова революція [65]. Як бачимо, спеціальних досліджень, присвячених розробці аналізу міжнародних відносин та стратегії розвитку зовнішньої політики Японії на сьогодні в Токійському фонді не заявлено.

Можливо саме тому роботі аналітичних центрів Японії сучасні дослідники надають не дуже високу оцінку в порівнянні з діяльністю аналогічних установ у Європі та США. Відомий політолог Я. Дзіро взагалі дотримується думки, що в Японії «належних мозкових центрів немає»; схожу позицію займає також японський дослідник Т. Судзукі [22, С.39]. Доктор Харуко Сато, асоційований професор Міжнародної школи державної політики в Університеті Осаки вважає, за існуючої політичної моделі в Японії увага уряду і суспільства зосереджена, передусім, на проблемах розвитку економіки. За таких обставин дослідницькі інститути, що працюють при уряді, не обов'язково виконують роль саме аналітичних установ; частіше їхня роль полягає у керуванні дискусії з визначених проблем [6].

Японська дослідниця Акіко Імаї вважає, що для ефективної роботи незалежні аналітичні центри Японії мають мати п'ять базових характеристик.

Перша. Вони мають можливість створювати безоплатні дискусійні майданчики для широких кіл зацікавлених груп японського суспільства, в числі яких – політики, бізнесмени, вчені, державні службовці чия діяльність безпосередньо пов'язана із формуванням політики держави [32].

Друга. Аналітичні центри мають бути незалежними від політичних та економічних сторін; без цієї умови вільна реалізація експертних проектів є неможливою [32].

Третя. «Мозкові центри» мають мати дієві інструменти для того, щоб представити свої проекти для практичної реалізації [32].

Четверта. Японським аналітичним центрам слід більше звертати уваги на вплив політики на зв'язки людини і суспільства а також на зв'язки їхньої країни з міжнародним співтовариством [32].

П'ята. Японським експертам необхідно розширити стратегію досліджень які дали би можливість встановити, як їхні дослідження можуть допомогти країні в контексті глобальних викликів сучасності [32].

Отже, проведене дослідження дозволило нам зробити наступні висновки.

Китай має давню історію тривалістю 6 тис. років з глибокими традиціями аналітичних досліджень, коріння яких сягають епохи Конфуція що ґрунтуються в його філософії. Тим не менше, китайські аналітичні центри в сучасному розумінні цього слова почали формуватися лише в середині ХХ ст. в політичних реаліях комуністичного режиму КНР.

Розвиток аналітичних центрів Китаю відбувався у складних умовах партійної диктатури. Лише починаючи з 80-х років ХХ ст., коли китайське керівництво послабило ідеологічний тиск в суспільному житті, робота експертних центрів дала практичні результати у внутрішньому житті держави. Проте їхня робота мала відносну самостійність лише в питаннях розвитку економіки. Відтоді і до сьогодні експертні дослідження, що стосуються формування зовнішньополітичного курсу держави, продовжують перебувати під жорстким контролем партії та уряду і в значній мірі лишаються закритою інформацією.

Сучасні аналітичні центри Китаю за своєю чисельністю займають друге місце в світі після США і активно працюють над реалізацією глобального проекту «Один пояс - один шлях» спрямований на побудову китаєцентричної системи торгівельних комунікацій в світі. Вони представлені чотирма типами аналітичних центрів: партійні, урядові та військові; наукові, що зосереджені на вивченні суспільних наук; університетські; громадські. Практично усі вони, прямо чи опосередковано фінансуються з державного бюджету; відносну самостійність (наукову, організаційну та фінансову) мають лише дві останні категорії експертних установ.

Українознавчі дослідження досить слабо представлені в наукових проектах аналітичних центрів Китаю. До початку збройної агресії Росії проти України у 2014 році китайські експерти на пострадянському просторі головну увагу приділяли вивченню Росії як свого північного сусіда. Лише після анексії Криму та початку війни на Донбасі у середовищі китайської правлячої еліти з'явився запит на якісну аналітику щодо України. Проте відсутність наукової,

організаційної та фінансової мобільності китайських аналітичних центрів в умовах державного та партійного контролю надзвичайно загальмував цей процес.

Тайвань, як спадкоємець Китайської Республіки, пройшов відмінний від комуністичного Китаю шлях формування аналітичних центрів. У 50-79-х роках ХХ ст. вони існували в статусі державних і партійних експертних осередків, які забезпечували аналітичною продукцією уряд та правлячу партію Гоміньдан. Як і на материковому Китаї, на Тайвані реформи розпочалися у 80-х роках ХХ ст. Але на Тайвані вони пішли значно далі, покінчивши з керівною роллю в політичному житті партії Гоміньдан. В умовах демократизації та багатопартійності в країні відбулися зміни у системі аналітичних центрів Тайваню - вони почали працювати з урахуванням досвіду роботи «мозкових центрів» західних країн. При цьому, специфіка статусу цієї країни пояснює, що значна кількість аналітичних проєктів «мозкових центрів» Тайбею присвячені стосункам з Китаєм та питанням безпеки в Тайванській протоці.

Японія є давньою країною зі старими традиціями аналітичних досліджень, коріння яких сягає епохи Мейдзі у середині ХІХ ст. Проте, «мозкові центри» цієї держави в переважній своїй більшості не схожі на аналітичні осередки інших країн – Китаю, Тайваню чи країн Заходу. Історично склалося так, що японські «фабрики думок» мали «бюрократичний характер» і являли собою експертні осередки, що працювали при уряді імператорської Японії. В цьому сенсі вони можуть нагадувати аналітичні центри сусіднього материкового Китаю, які працюють в тісному контакті з державою. Проте в Японії немає партійної диктатури; крім того, правлячі еліти цієї країни зуміли ефективно використати потенціал національної культури (зокрема аналітичні традиції синто, конфуціанства та дзен-буддизму) для створення ефективно працюючої «бюрократичної» аналітики. Зокрема, саме урядові експерти зуміли провести глобальні реформи в епоху Мейдзі та створили стратегічну програму відродження Японії після Другої світової війни. Проте, саме відсутність

впливових «мозкових центрів» західного зразка стало однієї з причин двох стратегічних помилок японського уряду у XX ст. Йдеться про фатальне рішення вступити у Другу світову війну на боці нацистської Німеччини та прорахунки економічної стратегії, які призвели до системної кризи японської економіки, що почалася у 90-х роках XX ст. наслідки якої остаточно не подолані досі. Досвід Японії демонструє, що навіть високопрофесійні експерти в уряді потребують дискусії з незалежними аналітиками, які пропонуватимуть альтернативні проекти стратегічного розвитку держави.

## РОЗДІЛ 3

### Провідні аналітичні центри індо-тихоокеанського регіону.

#### Фабрики думок Індії

#### 3.1. Історичні передумови створення «мозкових центрів» в Індії

Індія, як і Китай, належить до країн що динамічно розвиваються, має надзвичайно високу чисельність населення, поступаючись лише Китаю (1,4 млрд. осіб за переписом 2022 року) та займає сьоме місце в світі за своєю площею. Слід пам'ятати, що саме на території сучасної Індії поруч з Єгиптом, Месопотамією і Китаєм виникла одна з найдавніших людських цивілізацій; а відтак, сучасна індійська держава розвивається на багатій історико-культурній традиції, що сягає кількох тисяч років. Специфіка духовної спадщини, яку увібрала величезна кількість жителів цієї країни, наклала відбиток на особливостях моделі індійської державності та політичного світогляду її правлячої еліти. Це, свою чергу, мало відчутний вплив на становлення та розвиток аналітичних центрів в Індії.

Отже, необхідно взяти до уваги, що державність Індії розвивалася за моделлю, яка суттєво відрізнялася від країн Європи та сусіднього Китаю. Протягом тисяч років на території півострова Індостан виникали та розпадалися держави, засновниками яких були як місцеві народи, так і завойовники, зокрема арії та греки. Це призводило до химерного переплетіння культур та релігійних вірувань, але не призводило до стійкої державної традиції: індійські державні утворення (як свої, так і створені чужинцями) були дуже нетривкими. На думку вітчизняної дослідниці Оксани Сенченко лише в епоху середньовіччя чергові завойовники (Великі Моголи – турки і перси) впровадили на частині сучасної Індії (на півночі і в центрі) перші зародки системного державного організму, пов'язаного з регулярним адміністративним управлінням країною [22, С.34]. Британське колоніальне панування, яке прийшло на зміну Великим Моголам, призвело до створення індійської колоніальної державності – Британської Індії.



Але це державне утворення навіть для XIX ст. було дуже архаїчним, і являло собою складну систему федерації провінцій та тубільних князівств, керованих індійськими правителями які, в свою чергу, перебували під сюзеренітетом британської корони, що здійснювався через віце-короля Індії [36]. Антитезою Британській Індії став Індійський національний конгрес, який вперше в історії цієї давньої країни мав вирішити історичну місію консолідації індійської нації. На думку деяких вітчизняних дослідників Індія, що мала колосальний людський та природний потенціал, століттями жила розвиваючи свою духовну спадщину не маючи, водночас, чіткої політичної самосвідомості. Остання, до речі, остаточно не сформована досі [22, С.34].

На сьогодні Індія, спираючись на власну духовну спадщину, може навчити сучасний світ медитації, індійській філософії та оригінальній національній кухні; на основі досвіду культурної комунікації з Британією, індуси увійшли в міжнародний світ науки, зокрема в сферу дослідження та застосування ядерної енергії. Проте національні традиції аналітичних досліджень поки не реалізовані повною мірою. Хоча, на думку Оксани Сенченко, в давньоіндійських епосах та давньоіндійській філософії закладена потужна традиція національної аналітики, зокрема в трактатах «Класична йога», «Ригведа», «Махабхарта» та «БхагаватГіта» де представлено системний аналіз духовного світу Крішні. Присутні в Індії також послідовники дзен-буддизму, які вважають, що світ «пластичний» і його можна змінити силою свідомості та інтелекту [22, С.34-35]. Втім, як зазначалося вище, наразі не видно ознак, щоб ця традиція знайшла своє практичне втілення в аналітичних дослідженнях індійських експертів. В цьому сенсі Індія не пішла шляхом Японії, правляча еліта якої зуміла побудувати систему «бюрократичної аналітики», яка дозволила побудувати ефективну зовнішню і внутрішню політику цієї країни.

Складність формування власної національної школи політичної аналітики в Індії пов'язано, на нашу думку, зі специфікою індійського соціуму, яке зберігає досі архаїчну спадщину суспільних відносин минулих тисячоліть. Адже важко

переоцінити вплив, який справляють культурні традиції, особливості менталітету населення що склалися століттями, на політичну культуру громадян. Наразі населення Індії не лише розділено по окремим культурносоціальним групам, де зберігаються кастові пережитки, але також представлено численними релігійними віруваннями. При цьому, бл. 82% населення сповідують різні течії індуїзму; але вони не являють собою цілісної філософської та світоглядної системи. З цього приводу показовим є свідчення одного із керівників національно-визвольного руху індійського народу та першого прем'єр-міністра Індії Джавахарлала Неру. З цього приводу він зазначав: «Індуїзм як віра є розпливчастим, аморфним та багатостороннім; кожен зрозуміє його по-своєму. Йому важко дати визначення або впевнено сказати чи можна його назвати релігією у звичному сенсі цього слова. У своїй нинішній формі, як і в минулі часи, він охоплює багато вірувань та релігійних обрядів, від найвищих до низьких, які часто протистоять і суперечать один одному» [48, С.1-582]. Саме тому, незважаючи на багату духовну традицію, що має також елементи аналітичних досліджень, у побудові системи експертних центрів Індія спирається на досвід країн Заходу, зокрема Великобританії, з якою мала тривалий період культурної та політичної комунікації.

### **3.2. «Мозкові центри Індії»: організація, фінансування, найважливіші напрямки роботи**

Аналітичні центри в Індії почали зароджуватися ще в епоху її колоніальної державності (Британська Індія). Так, найдавніша експертна організація цієї країни – *Індійська рада у світових справах (Indian council of world affairs)* – була заснована ще 1943 року (до офіційного проголошення незалежності Індії в 1947 році) групою індійських інтелектуалів. Важливо взяти до уваги, що ICWA постала як офіційна організація що діяла в межах колоніального законодавства і наслідувала правові традиції Британської імперії. Нині ця установа працює під егідою Міністерства іноземних справ Індії і має бюджет в розмірі бл. 10 мільйонів

рупій на рік [34]. Від 2001 року ICWA отримала новий статус і була проголошена установою національного значення з віце-президентом Індії на чолі. Цей експертний центр ставить собі за мету проведення аналізу геополітичних подій в світі. При цьому, пріоритет надається дослідженню політичних, економічних та безпекових подій практично в усіх країнах світу, які становлять інтерес для індійського уряду. Свої висновки експерти ICWA публікують у спеціальних виданнях, на сторінках преси, на веб-сайті організації а також у соціальних мережах. Практикується також проведення численних заходів, в тому числі конференцій, публічних лекцій, діалогів, дискусій та просвітницьких заходів. Таким чином ICWA стає, свого роду, майданчиком для виступів політиків, високопосадовців та іноземних гостей на якому обговорюються актуальні проблеми сучасності [33].

Про ступінь незалежності ICWA відбувається дискусія в індійській пресі. Існує думка, що цей аналітичний центр є, фактично, підрозділом Міністерства іноземних справ і виконує роль державної установи. А відтак, незалежність його експертів є дуже обмеженою. Проте, керівництво ICWA заперечує подібну трактовку своєї установи і наголошує, що їхні аналітики підзвітні лише керівному органу; а напрямок, в якому проводяться науково-експертні дослідження, є академічно обґрунтованим [34].

*Інститут оборонних досліджень та аналізу* (The Institute for Defence Studies and Analyses, IDSA). Безпосереднім поштовхом для заснування Інституту 1965 року стала невдала війна з Китаєм (1962 р.) і, як наслідок, втрата спірних гірських територій на півночі Індії. Саме тоді уряд усвідомив актуальність наявності установи, яка могла би проводити якісну експертизу проблем оборони і безпеки країни. Відтоді, головними напрямками досліджень IDSA є глобальні проблеми міжнародної безпеки, комунікація Індії зі світовими центрами сили, тероризм та поширення наркотиків, тощо. Важливо зазначити, що саме ця аналітична установа обґрунтувала і підтримала стратегічний вибір Індії на володіння ядерною зброєю та передала позицію своєї країни з цього питання

світовій спільноті. На випробування індійської ядерної зброї 1974 року (Операція «Будда посміхається» Operation Smiling Buddha) уряд Індії навряд чи наважився без експертного та інформаційного супроводу, який забезпечило IDSA. Наразі IDSA має тісні взаємини і активно співпрацює з експертними центрами провідних країн світу, в числі яких Китай, США, Франція, Японія та ін. З числа друкованої продукції цього експертного центру варто виділити часопис «Стратегічний аналіз» (щомісячник) на сторінках якого публікуються аналітичні дослідження присвячені проблемам міжнародних відносин та питанням безпеки; інше видання, щоквартальник «Азійський стратегічний огляд», висвітлює аналогічні проблеми в азійському регіоні а також досліджує тенденції у сфері витрат азійських країн на потреби своєї оборони. IDSA подає річний звіт до парламенту; а фінансування повністю забезпечує Міністерство оборони. Інститут має розвинену інфраструктуру і включає офісні приміщення, житлові будівлі для науковців і персоналу а також готель. Річний бюджет IDSA становить близько 14 млн. рупій, а в штаті працює близько 60 науковців і вчених [22, С.38; 34].

*Дослідницький фонд «Спостерігач».* (Observer Research Foundation, ORF ). Був заснований і розпочав свою роботу 1990-91 роках в умовах економічних реформ, що розпочалися в Індії. Ці процеси спонукали індійський уряд до нової взаємодії з міжнародною економікою в результаті якої країна постала перед кількома викликами. Як наслідок, виникла потреба в незалежному економічному форумі, на якому можна було би вивчити нові проблеми, з якими стикається Індія, і допомогти уряду країни розробити узгоджену політичну стратегію. Саме для вирішення цих завдань було створено ORF, який об'єднав провідних індійських економістів та політичних діячів щоб представити порядок денний економічних реформ, що розгорталися в країні. Сьогодні ORF значно збільшує масштаби своєї роботи, а відтак, відіграє важливу роль у формуванні в Індії політичного консенсусу, який дає цій країні можливість ефективно взаємодіяти зі світом. Мета фонду на сучасному етапі полягає у заохоченні дискусії в середини країни, виносити її результати за кордон і, водночас, приносити сучасні глобальні дебати

в Індію [49]. Реалізація цих завдань, природно, призвела до зростання співпраці та взаємодії з індійським урядом. Зараз фонд отримує фінансування від Міністерства закордонних справ на проведення досліджень по питаннях пов'язаних з БРІКС, Росії, клімату та ін. Слід при цьому зазначити, що ORF традиційно фінансується приватною компанією Reliance і має бюджет бл.25 млн. рупій. Проте протягом останніх років Фонд знаходить нові джерела матеріального забезпечення. Так, якщо 2009 року внески компанії Reliance складали 95% бюджету ORF, то на сьогодні це приблизно 65%, оскільки фонд отримує нові внески від уряду, приватних компаній та іноземних фондів [34; 49].

*Група стратегічного прогнозування (Strategic Foresight Group, SFG).* Заснований 2002 року, цей «мозковий центр» розробляє нові концепції політичних стратегій і допомагає індійському уряду реагувати на складні ситуації в міжнародних відносинах. На сьогодні діяльність цього аналітичного центру охоплює більше 50 країн на чотирьох континентах. SFG є своєрідним міжнародним центром мирних ініціатив, що моделює сценарії майбутніх міжнародних відносин. В контексті цього завдання Група стратегічного прогнозування готує експертні доповіді на 5-20-річну перспективу а також працює над розробкою інноваційної політики на національному, регіональному та глобальному рівнях; SFG щорічно публікує більше 30 аналітичних розвідок англійською, арабською та іспанською мовами. Про якість цієї експертної продукції засвідчує факт їхньої репрезентації в ООН, в обох палатах парламенту Великобританії, Індійському парламенті, Європарламенті на Всесвітньому економічному форумі (Давос), а також на шпальтах понад 1,5 тис. ЗМІ [22, С.33-39].

### **3.3. Аналітичні центри Індії та проблеми російсько-української війни на сучасному етапі**

Якщо йдеться про позицію аналітичних центрів Індії стосовно агресії Російської федерації проти України, важливо зрозуміти підхід правлячих еліт цієї

країни до питання про зовнішньополітичну стратегію своєї держави. Вище вже згадувалося, що елементи аналітичного мистецтва, закладені в давній індійській філософії, не були розвинені в сучасних експертних технологіях. Втім, це не означає, що в політичному житті Індії немає місце притаманному цій країні філософському спадку. Зокрема, схильність до пошуку гармонії зі світом вплинуло на уявлення щодо зовнішньополітичних завдань Індії. Не виглядає дивним тому, що ця країна не є агресивною; індійська дипломатія послідовно декларує базові цінності для розуміння світових проблем. В їхньому числі – інклюзивність, пріоритет безпеки, рух до економічного і соціального прогресу а також сталого розвитку країн світу, який є «однією родиною» [3].

Подібний підхід до завдань зовнішньої політики став однією з двох причин позиції Індії з приводу широкомасштабного вторгнення Росії в Україну. Представники індійського уряду послідовно демонстрували нейтральну позицію як на засіданнях Ради Безпеки ООН, так і під час роботи Генеральної асамблеї ООН. Жодної резолюції щодо засудження російської агресії чи підтримки української сторони Індією схвалено не було. Проте, пояснювати таку позицію (по суті відверто проросійську по факту) лише впливом індійської філософії, що прагне до миру і гармонії, було би невірно. Існує друга причина подібної стратегії уряду Індії, і вона лежить зовсім не у сферах духовної спадщини.

По-перше, це залежність від поставок з Росії зброї та військового майна.

По-друге, це вигідні умови клірингу російського рубля та індійської рупії. Це створює умови для імпорту російської нафти, продукції металургії, озброєння та інших товарів за ціною, що є значно нижчою від ринкової, уникаючи при цьому розрахунків у вільноконвертованій валюті.

По-третє, запровадження міжнародних санкцій проти Російської федерації використовується Індією для нарощування темпів та обсягів двосторонньої торгівлі; вигоди від подібної схеми економічної співпраці настільки очевидні, що індійський уряд іде на ризик серйозних викликів у торгівельних стосунках з країнами G7 [17].

Саме в контексті реалізації цієї зовнішньополітичної стратегії слід розглядати аналітичні дослідження експертних осередків Індії стосовно подій російсько-української війни. Слід одразу зазначити, що в аналітичному просторі Індії є досить мало досліджень, присвячених подіям російсько-української війни. Більшість звітів індійських експертів обмежуються аналізом згубних наслідків цієї війни для світу та країн індійсько-тихоокеанського регіону. При цьому головна увага приділяється загрозам продовольчої кризи а також проблемам забезпечення економік держав азійського регіону енергоносіями та гарантіям їхньої доставки. Зазвичай у індійських аналітичних звітах звучать заклики до миру і порозуміння, без будь-якої конкретики.

На цьому фоні важливим є експертна доповідь «Український конфлікт: шляхи до миру» яка була підготовлена 2023 року найбільшим незалежним експертним центром Індії Observer Research Foundation (далі – ORF). Автори дослідження в цілому підтримували офіційні підходи політичного керівництва Індії щодо усвідомлення російсько-української війни, включно з термінологією, що розкриває її сутність – «український конфлікт». Але важливим є те, що експерти вперше намагалися дати відповідь на питання про наявність реальних шансів дипломатії у справі розв’язання цього конфлікту. При цьому, автори дослідження не виправдовують цілі та дії Росії і не перебільшують потенціал країни-агресора, а необхідність пошуку миру фактично виводять із здатності Збройних Сил України результативно захищати незалежність і суверенітет своєї держави протягом тривалого часу [24]. Спробуємо виділити найважливіші оцінки цієї аналітичної доповіді.

- На дванадцятому місяці війни вона вступила у стадії затяжної, без будь-яких шансів діалогу в найближчій перспективі через максималістські позиції обох сторін.

- Подальша ескалація війни в Україні загрожує як регіональній, так і світовій безпеці і є гарячим продовженням незавершеної Холодної війни між НАТО і Росією на території Східної Європи.
- Головною проблемою для досягнення миру в Україні є неефективність «Норманського формату», причому провал згаданих домовленостей пов'язувався з невиконанням своїх функцій країнами-гарантами – Францією та Німеччиною.
- Незважаючи на категоричне бажання Росії та України досягти перемоги у війні, є можливості розпочати переговори і досягти мирної угоди. Оскільки ООН не має достатньо ресурсів і авторитету для подібної місії, завдання досягнення миру можуть виконати нейтральні держави, які користуються довірою обох сторін. В їхньому числі Індія, яка підтримує дружні відносини як з Росією так і з Україною та послідовно закликає до найшвидшого завершення війни. При цьому була проаналізована ціла низка історичних угод, за допомогою яких вдавалося досягти припинення збройних конфліктів як в Європі, так і в Азії.

Вихід в світ спеціальної експертної доповіді «Український конфлікт: шляхи до миру» засвідчив, що на дванадцятому місяці війни аналітичне середовище Індії почало поступово відходити від загальних пацифістських заяв про мир і взаєморозуміння до напрацювання конкретних моделей посередництва для припинення війни [24].

Експертне дослідження «Український конфлікт» стало виявом певної тенденції в аналітичному середовищі Індії в питанні російсько-української війни. Якщо протягом 2014-2022 років індійський уряд наполегливо транслиував «стандартний набір» побажань у зв'язку з анексією Росією Криму та війни на Донбасі (заклики до поваги міжнародного права, заохочування невідкладних мирних перемовин, дотримання принципу невтручання у відносини України та Росії) то через рік після початку повномасштабного вторгнення Росії, індійське



експертне середовище сформувало три підходи до нового етапу агресивної війни. Ці підходи були сформульовані, після відповідних досліджень, групою експертів філіалу Фонду Карнегі в Делі.

*Спокійно-оптимістичний.* Він відстоює тезу, згідно якої Росія за усяких обставин залишатиметься в числі найсильніших держав світу; тому немає ніякого сенсу псувати стосунки зі своїм стратегічним партнером. При цьому, частина індійських дипломатів настоювала, що їхня країна змогла лишитися нейтральною в час анексії Криму, а відтак, зможе і в умовах нового етапу збройного конфлікту зберегти свою нейтральну політику.

*Критично-песимістичний.* Цей підхід просували деякі індійські ЗМІ. Він ґрунтувався на переконанні, що вторгнення Росії в Україну є неприпустимим актом та «перетином червоних ліній»; а відтак, Російська федерація фактично визнавалася порушником міжнародного права.

*Роздратовано-реалістичний.* Передбачав, що уряд Індії насправді сильно невдоволений поведінкою Російської федерації; втім, через особливі двосторонні відносини з цією країною, а також з урахуванням багатьох факторів міжнародної політики, не вдається до відвертих заяв із засудженням дій Кремля [8].

Ми згадували, що специфіка філософського спадку Індії та залежність цієї держави від вигідних економічних зв'язків з Москвою, були двома вагомими причинами її нейтралітету у подіях російсько-української війни 2014-2024 рр. Причому, цей нейтралітет був явно дружнім по відношенню до країни агресора. Але існує третя причина подібної зовнішньополітичної стратегії Індії. Вона пов'язана з фактором слабкості українсько-індійських взаємин. Саме тому перед українським урядом після початку повномасштабного вторгнення з новою актуальністю постало завдання налагодження прямих контактів з політичним та експертним середовищем Індії. Важливим кроком у цьому напрямі став візит першої заступниці міністра закордонних справ України Еміне Джапарової до Нью-Делі в квітні 2023 року.

Важливо, що зустріч з політиками та експертами цієї країни сталася в стінах «Індійської ради у світових справах» - найдавнішого аналітичного центру Індії. Саме тут Еміне Джапарова виголосила доповідь «Війна Росії в Україні: чому світ має турбуватися». Найважливіші тези, які у своєму виступі перед експертною спільнотою порушила доповідачка:

- Війна Росії проти України є неспровокованою, а забезпечити мир за посередництвом ООН наразі неможливо, оскільки Москва має право вето у цій міжнародній організації.
- Підтримувати Росію в даній війні, означає підтримувати середньовічні уявлення про міжнародні відносини.
- Індія є новою глобальною державою, а відтак, важливою є співпраця українських та індійських експертів для роботи над розв'язанням проблем, що мають спільний інтерес.
- Україна вітатиме будь-які спроби встановлення миру в Україні і сподівається на підтримку Індії в цьому процесі [1].

Пряма комунікація заступника міністра іноземних справ з представниками політичних кіл та експертним середовищем Індії дали позитивний ефект; Індійські ЗМІ широко висвітлювали візит української посадовиці, відзначали професійний стиль спілкування та уміння привертати увагу до ключових ідей своєї доповіді. В пресі наголошувалося, що заступник міністра уникала гострих і спірних питань але, одночасно, чітко і в деталях доносила до слухачів українську позицію. Важливою була реакція також індійських політичних експертів. У своїх інтерв'ю вони зазначали, що чітке формулювання позиції України є надзвичайно важливим для формування подальшої зовнішньополітичної стратегії Індії і висловлювалися про доцільність в подальших, офіційних та неофіційних, консультаціях з українськими посадовцями та аналітиками [1].

Отже, проведене дослідження дозволило нам зробити наступні висновки.

Індія є країною з тисячолітньою історією та багатою духовною спадщиною. В її релігійних текстах та історичних хроніках можна прослідкувати зародження політичної думки та політичного аналізу. Проте, внаслідок специфіки індійського державотворення, процеси формування єдиної індійської нації розпочалися порівняно пізно; це, в свою чергу, вплинуло на формування політичної культури і політичної аналітики, які розвивалися під великим впливом західного світу, зокрема Великобританії.

«Мозкові центри» почали зароджуватися в Індії ще в епоху її колоніальної державності - Британської Індії. Саме тоді, ще до офіційного проголошення незалежності цієї країни постала «Індійська рада у світових справах» (Indian council of world affairs), яка сформувалася і розпочала свою роботу в реаліях британської політичної і правової традиції. Сучасні аналітичні центри Індії мають наступну специфіку.

Більшість із числа найвпливовіших експертних осередків пов'язані з державними інститутами та фінансуються державою. В їхньому числі згадана вище «Індійська рада у світових справах» та «Група стратегічного прогнозування» (Міністерство іноземних справ), «Інститут оборонних досліджень та аналізу» (Міністерство оборони), тощо. А відтак, ступінь незалежності експертів зазначених установ викликає дискусії в самій Індії.

Відносно незалежний характер має Дослідницький фонд «Спостерігач», заснований представниками індійського бізнесу.

Фінансування індійських «мозкових центрів» не має чітких законодавчих обмежень і реалізується завдяки прямому фінансуванню аналітичних проектів з державного бюджету, дотаціям бізнесу та підтримці іноземних фондів. При цьому річні бюджети найбільших аналітичних центрів можуть коливатися від 10 до 25 млн. рупій.

Індія не є агресивною країною і, згідно з релігійним спадком свого народу, послідовно відстоює мирне співіснування країн в усьому світі. А відтак, її аналітичні проекти стосуються, передусім, політичних, економічних та

безпекових подій практично в усіх країнах світу, які становлять інтерес для індійського уряду. Виключенням можуть бути проекти «Інституту оборонних досліджень та аналізу» експерти якого обґрунтували необхідність наявності у Індії ядерної зброї.

Позиція індійських аналітичних центрів щодо України поступово мінялася в міру того, як розвивалася агресія Росії проти нашої держави протягом 2014-2024 рр. Тривалий час Індія дотримувалася дружнього до Росії нейтралітету у цій війні. Подібна позиція пояснювалася трьома факторами:

- Пацифістською політикою, яка має коріння в індуїзмі.
- Залежністю Індії від військових та енергетичних поставок з Росії.
- Низьким рівнем культурних та політичних контактів України та Індії.

Втім, в ході розвитку та поглиблення російської агресії, а також завдяки комунікації з українським політичним середовищем, викристалізувалося три підходи до оцінки ситуації в Україні.

Спокійно-оптимістичний. Відверто проросійський за своїм змістом. Головна теза: незалежно від того, як себе поводить Росія у війні з Україною, вона залишиться в числі найвпливовіших країн світу. Тому Індії не слід псувати відносини зі своїм північним сусідом.

Критично-песимістичний. Визнається, що агресія Росії є порушенням міжнародного права і є неприпустимою формою вирішення суперечок на міжнародній арені.

Роздратовано-реалістичний. Визнається, що агресія Росії є грубим порушенням міжнародного та гуманітарного права а індійський уряд сильно невдоволений поведінкою свого союзника. Втім, залежність Індії від російських військових та енергетичних поставок, а також обставини геополітичного порядку не дають можливість Нью-Делі офіційно назвати Москву агресором.

Індійські експертні центри мають великий потенціал задля зближення Індії та України. Виступ заступниці міністра закордонних справ України Еміне

Джапарової в стінах аналітичного центру «Індійської ради у світових справах» викликав інтерес в політичних та експертних колах Індії та викликав широкий резонанс у індійських ЗМІ.

## ВИСНОВКИ

Отже, на основі проведеного дослідження ми зробити наступні висновки:

1. З початку XXI століття спостерігається активний вихід на арену світової політики країн Азії. Разом із цим простежується розвиток мережі аналітичних центрів азійських країн та стабільне підвищення їхнього авторитету. Передусім це сталося завдяки цілеспрямованому курсу уряду Китайської Народної Республіки, який потребує фахової аналітики для реалізації свого амбіційного геополітичного проекту «Один пояс – один шлях». Водночас відбувається активізація роботи «мозкових центрів» інших країн Центральної Азії і Далекого Сходу – Індії, Тайваню, Японії та Південної Кореї. При цьому, характерною рисою переважної більшості експертних центрів азійських країн є тісна співпраця з державою, як у фінансуванні їхньої роботи, так і в питанні замовлень і контролю досліджень. Саме ця риса принципово відрізняє «мозкові центри» азійських країн від «фабрик думок» держав Заходу.

2. Робота азійських аналітичних центрів перебуває у фокусі наукових досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Найґрунтовніші розробки в цьому напрямі залишили науковці США. В їхньому числі – аналітичні дослідження Джеймса МакГанна, який тривалий час керував проектом по розробці рейтингів «мозкових центрів» країн світу, а також наукові дослідження Діани Стоун, яка аналізувала функціонування аналітичних центрів країн Азії в контексті існуючої в них суспільно-політичної системи.

3. Стрімке посилення Китаю та зріст його авторитету на міжнародній арені пояснює той факт, що саме аналітичні центри цієї країни викликають найбільший інтерес у зарубіжних та вітчизняних дослідників. Китайські науковці (Чжу

Сюєфен Ю Чен Лі, Ван Хуейяо) констатують державний та партійний контроль над роботою «мозкових центрів» цієї країни, американський експерт Л.Едвардс наголошує на небезпеці аналітичних центрів Китаю для США. Останні, на думку автора, використовуються в якості «м'якої сили» і суттєво впливають на американське інтелектуальне середовище. Вітчизняні науковці (Дмитро Коротков та Сергій Кошовий) відзначають національну специфіку в роботі китайських «мозкових центрів» а також їхню здатність розробляти глобальні політичні проекти.

4. Події російсько-української війни посилили інтерес вітчизняних науковців до роботи аналітичних центрів Індії. В цьому напрямку важливо відзначити аналітичні розвідки О. Борділовської, присвячені сучасним українськоіндійським політичним контактам. Втім, функціонування експертних центрів Японії, Південної Кореї і Тайваню не знайшли поки що помітного інтересу українських вчених.

Китай є країною з давньою історією, що сягає 6 тис. років. Аналітичні традиції цього народу сягають часів епохи Конфуція та ґрунтуються на засадах його філософії. Проте, експертні осередки в сучасному розумінні цього слова почали створюватися в Китаї після 1949 року в умовах комуністичного режиму. Розвиток аналітичних центрів КНР відбувався в складних умовах партійної диктатури і пройшов кілька етапів. Не лише кількісний, але і якісний ріст китайської аналітики почав спостерігатися з 80-х років ХХ ст., коли керівництво країни відійшло від жорстких ідеологічних догм Мао Цзедуна, які не мали коріння в китайській політичній культурі. Саме з цього часу поживавилася робота китайських «мозкових центрів», але їхня відносна самостійність стосувалася лише питань розвитку економіки. Дослідження проблем політичного життя Китаю продовжує перебувати під контролем партії і держави. Вони, в переважній своїй більшості, лишаються закритими для громадськості та іноземних колег. Аналітичні центри Китайської Народної Республіки займають, на сьогодні, друге місце за кількістю в світі після США. Вони поділяються на чотири групи –

державного підпорядкування (партійні, урядові та військові); наукові, що зосереджені на вивченні суспільних наук; університетські; громадські. При цьому усі вони, прямо чи опосередковано, фінансуються з державного бюджету або партійних фондів. Відносно самостійність (наукову, фінансову та організаційну) мають лише університетські та громадські аналітичні центри.

Попри контроль з боку партійних і державних структур, китайські експерти продемонстрували здатність розробляти стратегічні програми економічного розвитку, що підтверджується амбітним геополітичним проектом «Один пояс – один шлях». В той же час, українознавчі дослідження в Китаї досить слабо розвинені, оскільки тривалий час китайський уряд виявляв інтерес передусім до Росії, яка є північною сусідкою. Запит на якісну аналітику з українського питання почав виникати лише після 2014 року. Проте відсутність наукової мобільності китайських «мозкових центрів» в питаннях зовнішньої політики (внаслідок жорсткого партійного і державного контролю) суттєво гальмує роботу китайських експертів у цьому напрямку.

Тайвань є спадкоємцем Китайської Республіки та має відмінні від комуністичного Китаю аналітичні центри. До 80-х років XX ст. вони нагадували аналітичні центри материкового комуністичного Китаю і забезпечували експертною продукцією уряд та правлячу на Тайвані партію Гоміньдан. Після реформ 80-х років XX ст. і демократизації суспільства на острові сформувалася багатопартійна система, відбулася перебудова аналітичних центрів Тайваню, які почали працювати враховуючи досвід західних експертних осередків. При цьому, особливості політичного положення країни продиктували пріоритети роботи «мозкових центрів» Тайбею, які особливу увагу приділяють взаєминам з материковим Китаєм та проблемам безпеки в Тайванській протоці.

5. Японія є давньою країною Далекого Сходу з багатокультурною традицією. Її аналітичні центри мають свою національну специфіку і, в переважній своїй більшості, на схожі на аналогічні установи інших сусідніх країн. Японські «фабрики думок» існували при імператорському дворі ще в середині XIX ст. і

були представлені групами придворних експертів. Це зумовило розвиток «мозкових центрів» в якості «бюрократичних осередків» при японському уряді в наступні часи. Слід зазначити, що робота японських експертів періодично давала високі результати. В їх числі – реформи епохи Мейдзі, які вивели Японію в число провідних країн світу а також стратегія відбудови післявоєнної Японії, яка поклала початок стрімкому економічному зростанню країни. В той же час, відсутність впливових незалежних експертних центрів західного зразка, які могли би запропонувати альтернативну стратегію зовнішньої та внутрішньої політики, стала однією з причин глобальних провалів політики японського уряду у XX ст. В їхньому числі вступ Японії у Другу світову війну на боці нацистської Німеччини та стагнація японської економіки, що почалася у 90-х роках XX ст. Наразі в Японії представлена низка незалежних аналітичних центрів, зокрема Токійський фонд політичних досліджень. Проте у фокусі їхніх досліджень перебувають проблеми екології, охорони здоров'я, тощо.

6. Індія є давньою країною, історія та духовна спадщина якої нараховує тисячі років. Проте, внаслідок специфіки своєї політичної історії процеси формування єдиної індійської нації та державності розпочалися пізно. Це вплинуло на формування аналітичних центрів країни, які зародилися в колоніальний період історії Індії та розвивалися під впливом політичної культури Великобританії. На сьогодні переважна більшість аналітичних центрів Індії пов'язані з державними інститутами та фінансується державою. В їхньому числі – «Індійська рада у світових справах», «Група стратегічного прогнозування», «Інститут оборонних досліджень та аналізу», тощо. Тому питання про ступінь незалежності експертів згаданих установ викликає неоднозначні висновки в самій Індії. Відносно незалежним є Дослідницький фонд «Спостерігач», який засновали представники індійського бізнесу.

Фінансування індійських аналітичних центрів не має чітких законодавчих обмежень. По факту воно реалізується завдяки прямому фінансуванню з державного бюджету, дотаціям індійського бізнесу та фінансовій підтримці



іноземних фондів. За офіційними даними, річні бюджети найбільших аналітичних центрів коливаються від 10 до 25 млн. рупій.

7. Аналітичні проекти «мозкових центрів» Індії стосуються, передусім, економічних, політичних та безпекових тем у тих країнах, які мають інтерес для її уряду. Виключенням може бути проект «Інституту оборонних досліджень та аналізу» спеціалісти якого обґрунтували і довели необхідність наявності у Індії ядерної зброї.

Позиція «фабрик думок» Індії щодо агресії Росії проти України лишається складною і представлена широким розмаїттям підходів до цієї проблеми. Пацифістська філософія індуїзму, залежність від військових та енергетичних поставок, низький рівень культурних взаємин з Україною стали підґрунтям для ідеї дружнього до Росії нейтралітету у цій війні. Існує також відверто проросійський підхід, згідно з яким Росія, без огляду на її злочини, залишиться великою державою, з якою не варто псувати відносин. Водночас, серед експертного середовища Індії існує впливова група, яка називає речі своїми іменами, визнає Росію агресором що порушила міжнародне право і несе загрозу світу.

## ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Борділовська О. Візит першої заступниці міністра закордонних справ України до Індії. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodnividnosyny/vizyt-pershoyi-zastupnytsi-ministra-zakordonnykh-sprav-ukrayiny> (дата звернення: 10.11.2024).
2. Борділовська О. Головні очікування від історичного візиту прем'єра Індії Моді до Києва URL: <https://niss.gov.ua/news/video/holovni-ochikuvannya-vidistorychnoho-vizytu-premyera-indiyi-modi-do-kyyyeva> (дата звернення: 01.11.2024).
3. Борділовська О. Заключний віртуальний саміт G20 під головуванням Індії URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/zaklyuchnyyvirtualnyy-samit-g20-pid-holovuvannyam-indiyi> (дата звернення: 11.11.2024).
4. Борділовська О. Індія намагається підтримувати нейтралітет і одночасно веде діалог з Україною та РФ URL: <https://armyinform.com.ua/2023/09/09/olenabordilovska-indiya-namagayetsya-pidtrymuvaty-nejtralitet-i-odnochasno-vededialog-z-ukrayinoyu-ta-rf/> (дата звернення: 17.10.2024).
5. Борділовська О. Посередницькі зусилля Індії: чи можуть вони зупинити війну в Україні? URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodnividnosyny/poserednytski-zusylyya-indiyi-chy-mozhut-vony-zupynyty-viynu-v> (дата звернення: 10.09.2024).
6. Доктор Харуко Сато про аналітичні центри в Японії URL: <https://thinktwiceua.org/uk/ttua-content/doktor-haruko-sato-pro-analitychni-tsentry-vyaponiyi/> (дата звернення: 12.09.2024).
7. Ейбелсон Д. «Мозкові центри» та американська зовнішня політика: історія питання Електронний ресурс. URL:

<http://usinfo.state.gov/journals/itps/1102/ijpr/pj73abelson.htm> (дата звернення: 19.09.2024).

8. Індійські та пакистанські оцінки російсько-української війни: спільне та відмінне URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/indiyski-tapakystanski-otsinky-rosiysko-ukrayinskoyi-viyny> (дата звернення: 04.09.2024).

9. Інститут Конфуція – система науково-навчальних закладів, яка здійснює популяризацію китайської мови та культури URL: <https://confucius.vntu.edu.ua/> (дата звернення: 04.09.2024).

10. Історія Чжецзянського університету URL: <https://www.zju.edu.cn/russisch/5260/list.htm> (дата звернення: 14.09.2024).

11. Казахстан і Китай підписали угоди про нові інвестиції на 2,5 мільярда доларів URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kazakhstan-kytajinvestyciji/33187676.html> (дата звернення: 14.09.2024).

12. Коротков Д. Think Tank як сучасні актори світової політики: боротьба в просторі міжнародної конкуренції *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2023. №1 (15). С. 17-30.

13. Кошовий С. Формування сучасного порядку денного КНР: роль аналітичних центрів і експертного середовища *Китаєзнавчі дослідження*, 2016. С.69-83.

14. Лу В. Порівняльний аналіз заснування китайських та американських аналітичних центрів. *Зовнішні справи*. 2021. Т. 31, № 5. С. 44–51.

15. Петренко І. Історія розвитку та особливості аналітичних центрів Китаю. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Політологія 2017. № 2 (2) С.23-26.

16. Петренко І. Оцінка впливу аналітичних центрів на політичний процес. *Гілея* 2018. № 129. С.290-294.

17. Політика Індії щодо вторгнення Російської Федерації в Україну URL:

<https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/polityka-indiyi-shchodovtorhnennya-rosiyskoyi-federatsiyi-v> (дата звернення: 11.10.2024).

18. Рубель В. Нова історія Азії та Африки: Постсередньовічний Схід (XVIIIДруга половина XIX ст.). К.: Либідь, 2007. – 560 с.

19. Світове домінування за 25 років. Як Індія збирається посунути Китай і стати головним виробничим хабом у світі. Розповідає Bloomberg.

URL: <https://forbes.ua/svit/dosyagti-svitovogo-dominuvannya-yak-indiya-zbiraetsyaposunuti-kitay-stati-golovnim-virobnichim-khabom-u-sviti-rozpovidaє-bloomberg23012023-11247> (дата звернення: 17.10.2024).

20. Світовий рейтинг аналітичних центрів – 2019 James G. McGann, Ph.D. Director Think Tanks and Civil Societies Program The Lauder Institute, University of Pennsylvania. Philadelphia, PA USA URL: [https://razumkov.org.ua/uploads/other/001\\_2019\\_.pdf](https://razumkov.org.ua/uploads/other/001_2019_.pdf) (дата звернення: 14.11.2024).

21. Сенченко М. Мозкові центри країн світу. Київ : Персонал, 2016. 277 с.

22. Сенченко О. Аналітичні центри країн Сходу. *Вісник Книжкової Палати*. 2021. № 5. С. 33-39.

23. Сенченко, О. «Мозкові центри» окремих країн Азійсько-Тихоокеанського регіону. *Вісник Книжкової Палати*. 2021. №6 С. 36-41.

24. Спеціальна доповідь «Український конфлікт: стежки до миру»: висновки для України URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/spetsialna-dopovid-ukrayinskyy-konflikt-stezhky-do-myr> (дата звернення: 16.11.2024).

25. Belt and Road Initiative. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/regionalintegration/brief/belt-and-road-initiative> (дата звернення: 14.11.2024).

26. Boucher, Stephen, et al., Europe and its think tanks; a promise to be fulfilled. URL: <https://institutdelors.eu/en/publications/europe-and-its-think-tanks-a-promiseto-be-fulfilled-2/> (дата звернення: 13.11.2024).
27. Cheng Li China's New Think Tanks: Where Officials, Entrepreneurs, and Scholars Interact *China Leadership Monitor*. 2009. № 29. С.1-21.
28. China to Let 100 Think-Tanks Bloom URL: <https://www.ft.com/content/115be32a-f234-11e4-b914-00144feab7de> (дата звернення: 14.01.2025).
29. Chronology of China's Belt and Road Initiative URL: <http://en.people.cn/n3/2016/0624/c90883-9077342.html> (дата звернення: 04.11.2024).
30. Edwards L. China's "Soft" War Against America URL: <https://www.heritage.org/china/commentary/chinas-soft-war-against-america> (дата звернення: 04.11.2024).
31. Haass R. Think Tanks and U.S. Foreign Policy: a Policy-makers perspective. URL: <http://usinfo.state.gov/journals/itps/1102/ijpe /pj73haass.htm> (дата звернення: 13.11.2024).
32. Imai, A. The Evolving Role of Think Tanks in Japan. URL: <http://www.tokyofoundation.org/en/articles/2013/evolving-role-of-think-tanks> (дата звернення: 10.10.2024).
33. Indian council of world affairs URL: <https://www.icwa.in/> (дата звернення: 14.01.2025).
34. India's most influential think-tanks URL: <https://www.hindustantimes.com/india/india-s-most-influential-think-tanks/story-emb0db2lmqltL8pKeYuZiL.html> (дата звернення: 14.11.2024).

35. Influence and Political Limitations. URL: [https://www.brookings.edu/wpcontent/uploads/2012/04/20091023\\_china.pdf](https://www.brookings.edu/wpcontent/uploads/2012/04/20091023_china.pdf) (дата звернення: 14.01.2025).

36. Interpretation Act 1889 (52 & 53 Vict. c. 63), S. 18.

37. Kissinger Henry On China. 2011. 608 p.

38. Lili Wang. Think Tank in China : Growing influence and political limitations.

Washington: The Brookings Institution, 2008. 62 p.

39. McGann J. G. 2013 Global go to think tank index & abridged report. URL: [https://www.ecologic.eu/sites/default/files/news/2014/gotoreport2013\\_final.pdf](https://www.ecologic.eu/sites/default/files/news/2014/gotoreport2013_final.pdf) (дата звернення: 04.10.2024).

40. McGann J. G. 2014 Global go to think tank index & abridged report. URL: [https://www.ecologic.eu/sites/default/files/news/2015/2014-global-go-to-thinktank-index-22012015\\_0.pdf](https://www.ecologic.eu/sites/default/files/news/2015/2014-global-go-to-thinktank-index-22012015_0.pdf) (дата звернення: 04.11.2024).

41. McGann J. G. 2015 Global go to think tank index & abridged report. URL: <https://www.iris-france.org/wp-content/uploads/2016/02/2015-Global-Go-ToThink-Tank-Index-Report.pdf> (дата звернення: 09.09.2024).

42. McGann J. G. 2016 Global go to think tank index & abridged report. URL: <https://www.cedem.me/wp-content/uploads/2021/12/2016-Think-Tank-IndexReport.pdf> (дата звернення: 09.09.2024).

43. McGann, J. 2017 Global Go To Think Tank Index Report. Mode of access: URL: [https://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1012&context=think\\_tanks](https://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1012&context=think_tanks) (дата звернення: 08.09.2024).

44. McGann, J. G. 2018 Global Go To Think Tank Index Report. URL: <https://repository.upenn.edu/entities/publication/7b59e2a6-ce90-4f99-bc43462f04ce2a7d> (дата звернення: 14.09.2024).

45. McGann, J. G. 2020 Global Go To Think Tank Index Report URL: [https://razumkov.org.ua/uploads/2020\\_Global\\_Go\\_To\\_Think\\_Tank\\_Index\\_Report.pdf](https://razumkov.org.ua/uploads/2020_Global_Go_To_Think_Tank_Index_Report.pdf) (дата звернення: 13.10.2024).
46. McGann, J. Think Tanks: The New Knowledge and Policy Brokers in Asia". Brookings. March 26, 2019. URL: <https://www.brookings.edu/books/think-tanks/> (дата звернення: 19.10.2024).
47. McGann, J. «Think Tanks: The New Knowledge and Policy Brokers in Asia». Brookings. March 26, 2019. URL: <https://www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctv4rfqz8> (дата звернення: 14.10.2024).
48. Neru J. The discovery of India. Delhi-New York: Oxford university press, 1989. 582 p. URL: <https://archive.org/details/TheDiscoveryOfIndia-EngJawaharlalNehru/page/n579/mode/2up> (дата звернення: 18.10.2024).
49. Observer Research Foundation URL: <https://www.orfonline.org/who-we-are> (дата звернення: 14.01.2025).
50. President Xi proposes Silk Road economic belt URL: [https://www.chinadaily.com.cn/china/2013xivisitcenterasia/201309/07/content\\_16951811.htm](https://www.chinadaily.com.cn/china/2013xivisitcenterasia/201309/07/content_16951811.htm) (дата звернення: 16.10.2024).
51. Sri Lanka Supports China's Initiative of a 21st Century Maritime Silk Route URL: <https://web.archive.org/web/20150511193307/http://www.maritimesun.com/news/sri-lanka-supports-chinas-initiative-of-a-21st-century-maritime-silk-route> (дата звернення: 14.01.2025).
52. Stone, D. Think Tanks and Policy Advice in Countries in Transition. Public Policy Research and Training in Vietnam. Asian Development Bank Institute. Tokyo, 2005. Pp. 38-108.

53. Taiwan Think tank URL:  
<http://www.taiwanthinktank.org/english/welcome> (дата звернення: 14.11.2024).
54. The Belt & Road Initiative comprises of Belts (Six Land Road) & one Road. URL:  
<https://web.archive.org/web/20190917091133/http://www.beltandroadforum2019.com/conference-profile/overview/> (дата звернення: 12.10.2024).
55. The China Institute of International Studies.  
URL: <https://www.ciis.org.cn/english/> (дата звернення: 12.11.2024).
56. The Chinese Academy of Social Sciences URL: <http://casseng.cssn.cn/>  
(дата звернення: 14.01.2024).
57. The Chinese People's Institute of Foreign Affairs. About CPIFA. URL:  
<https://www.cpifa.org/en/class/7> (дата звернення: 10.11.2024).
58. The Cross Strait Interflow Prospect Foundation URL:  
<http://www.pf.org.tw/> (дата звернення: 14.01.2024).
59. The Institute of International Relations  
URL: [http://iir.nccu.edu.tw/english\\_web/](http://iir.nccu.edu.tw/english_web/) (дата звернення: 10.11.2024).
60. The Mainland Affairs Council. URL:  
<http://www.mac.gov.tw/mp.asp?mp=3> (дата звернення: 14.01.2024).
61. The pandemic is hurting China's Belt and Road Initiative. URL:  
<https://www.economist.com/china/2020/06/04/the-pandemic-is-hurting-chinasbelt-and-road-initiative> (дата звернення: 14.11.2024).
62. The Shanghai Institute for International Studies  
URL: <https://www.sis.org.cn/Introduction.jhtml> (дата звернення: 14.01.2024).
63. The Tokio foundation for policy research. About.  
URL: <https://www.tokyofoundation.org/about/organization/> (дата звернення: 14.01.2024).
64. The Tokio foundation for policy research. Experts.  
URL: <https://www.tkfd.or.jp/experts/> (дата звернення: 14.11.2024).



65. The Tokio foundation for policy research. Programs. URL: <https://www.tokyofoundation.org/programs/> (дата звернення: 14.01.2024).
64. Tiezzi, Shannon. «China Pushes 'Maritime Silk Road' in South, Southeast Asia». URL: <https://thediplomat.com/2014/09/china-pushes-maritime-silk-road-insouth-southeast-asia/> (дата звернення: 14.11.2024).
65. Wang Huiyao, Miao Lü. Daguo beihou de “di si liliang”. Beijing: Zhong xin chuban she, 2017 320p.
66. Zhu Xuefeng, Lan Xue. Think tanks in Transitional China. *Public administration and development*. 2007. Vol. 27. Issue 5. C.452-464. URL: [https://www.researchgate.net/publication/227669172\\_Think\\_tanks\\_in\\_transitional\\_China](https://www.researchgate.net/publication/227669172_Think_tanks_in_transitional_China) (дата звернення: 14.11.2024).